

Linköpings universitet
Institutionen för Tema
Avdelningen för Geografi
C-uppsats, 15 p
Ht 2007

Stormän, bönder och landbor

– jordägförhållanden i 1500-talets Kalmar län och Öland

Noble-men, peasants and tenants

- division in landownership in Kalmar län and Öland in the 16th century

Författare: Maria Andersson
Handledare: Björn Segrell

Sammanfattning

I *Stormän, bönder och landbor* undersöks jordägfördelningen under 1500-talets första hälft i en del av Sveriges vid denna tidpunkt sydligaste landskap, nämligen i Kalmar län och på Öland. Utifrån kamerala förteckningar från denna tid studeras och beskrivs fördelningen mellan jordnaturerna: skattejord, frälsejord, kronojord, kyrkojord och arv och eget-jord.

Med detta som utgångspunkt och syfte genomförs uppsatsens undersökning, vilken är tudelad i en kvantitativ och en kvalitativ del. I den första kvantitativa delen undersöks Kalmar län och Ölands häradar och socknar beträffande jordägfördelningen under undersökningsperioden. I den andra mer kvalitativa undersökningsdelen presenteras olika förklaringsmodeller till de mönster som framträtt i den första delen.

Tidigare forskning inom området fungerar som en teoretisk utgångspunkt eller ram för uppsatsen, och då kanske främst för den kvalitativa undersökningsdelen. Resultatet i den kvantitativa, första delen presenteras i 6 olika geografiska områden utifrån de mönster i jordägfördelningen som framträtt. Dessa tolkas därefter med hjälp av de teoretiska utgångspunkterna som inledningsvis redogjorts för. Även lokala faktorer med relevans för sammanhanget vägs in, exempelvis topografi och tidig bebyggelsestruktur i området. Därigenom framkommer uppsatsens kvalitativa resultat i form av ovan nämnda förklaringsmodeller, en för var och ett av de 6 områdena.

I uppsatsens avslutande del presenteras resultaten från uppsatsen tematiskt utifrån de olika jordnaturerna. Samtidigt ställs uppsatsens resultat i relation med de teoretiska utgångspunkter och den tidigare forskning som finns inom området i en avslutande diskussion. Uppsatsens resultat både bekräftar vissa tidigare formulerade teorier, samtidigt som det motsäger andra teorier. Därför skulle studien kunna fungera som exempel eller på annat sätt styrka eller bestrida den tidigare, men även kommande forskning inom jordägfördelningen under medeltid eller tidigmodern tid.

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Innehållsförteckning	3
1 Inledning.....	4
1.1 Syfte och frågeställningar	4
1.1.1 Frågeställningar:	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Källmaterial och källkritik.....	6
1.4 Metod och teoretiska utgångspunkter	7
1.4.1 Metod	7
1.4.2 Teoretiska utgångspunkter	9
1.5 Forskningsläge.....	11
2 Begreppslista	14
3 Bakgrund	15
3.1 Historisk bakgrund	15
3.1.1 Medeltiden	15
3.1.2 Det moderna Sverige.....	16
3.2 Jordnatur	18
3.3 Jordägandet i Sverige.....	19
3.4 Undersökningsområdet	20
4 Undersökning	25
4.1 Jordnaturens fördelning	25
4.1.1 Fastlandsdelen	25
4.1.2 Öland.....	27
4.2 Mönster i jordägfördelningen	28
4.3 Förklaringsmodeller till jordägfördelningen	32
4.3.1 Område 1	32
4.3.2 Område 2.....	34
4.3.3 Område 3.....	36
4.3.4 Område 4.....	37
4.3.5 Område 5.....	38
4.3.6 Område 6.....	40
5 Avslutning	43
5.1 Avslutande diskussion	43
5.1.1 Skattejord	44
5.1.2 Frälsejord	45
5.1.3 Kronojord.....	46
5.1.4 Arv och eget-jord	47
5.1.5 Kyrkojord.....	47
6 Referenslista	48
6.1 Källor	48
6.2 Litteratur	48
6.3 Internetkällor	49
7 Bilaga 1	50

1 Inledning

Under alla tider har människor kämpat för att vinna status och makt. Hövdingar har kämpat mot andra hövdingar och kungar har avlöst varandra. Med makten följer vissa privilegier. I Sverige, under tidigmedeltid och tiden innan det, bestod dessa privilegier bland annat i jordegendomar, rätt till underhåll under resor samt ledungen vilket innebar befolkningens skyldighet att till konungamaktens flotta bidra med skepp, manskap, utrustning och förnödenheter.¹

Under 1200-talets sista decennier börjar det svenska riket få en allt mer centraliserad statsmakt och en fastare politisk form. I och med detta förändras maktens privilegier och permanenta skatter för befolkningen införs.² Dessa skatter kom att baseras på jorden och ägandet av den, då jorden var det viktigaste produktionsmedlet i det medeltida samhället. Skyldigheterna var dock inte samma för alla. Vissa samhällsgrupper kom att åtnjuta privilegier i form av skattefrihet, även om det då krävdes en motprestation. I och med detta formaliserades relationerna mellan samhällsklasserna.³

Varje jordbruksenhet (hemman), kategoriserades utifrån vem som var ägare, i någon av tre jordnaturer, antingen skattejord, kronojord eller frälsejord. Detta skattesystem utgjorde grunden för beskattning i Sverige fram till och med 1903, även om det under olika tider fanns en mängd olika extraskatter.⁴

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med den här uppsatsen är att studera relationerna mellan olika typer av jordäggande i det senmedeltida Sverige, närmare bestämt under 1500-talets första hälft. I studien närstuderas antal socknar i Kalmar län och Öland. Jag presenterar även förklaringsmodeller till de förhållanden som avspeglas i dessa jordäganderelationer. Min undersökning är därför tudelad, i en undersökande del och i en förklarande del.

¹ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-14, sökord: Sverige, ledung.

² Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-14, sökord: Sverige.

³ Johan Berg, *Gods och landskap – Jordäggande, bebyggelse och samhälle i Östergötland 1000-1562*, Stockholm, 2003, s 14.

⁴ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-14, sökord: jordnatur, grundskatt, Sverige.

1.1.1 Frågeställningar:

- ❖ Hur ser fördelningen mellan de olika jordnaturerna ut i Kalmar län och på Öland?
- ❖ Vilka likheter med och avvikelser från fördelningen i riket i stort finns inom undersökningsområdet?
- ❖ Hur ser de mönster i jordägfördelningen som framträder ut vid en närmare anblick?
- ❖ På vilka sätt kan man förklara de mönster i jordägfördelningen som uppträder inom undersökningsområdet?

1.2 Avgränsningar

Jag har avgränsat mig i följande studie till att undersöka relationerna i de allra äldsta jordeböckerna, från den tid då Sveriges centrala administration var ny, nämligen under slutet av medeltiden och 1500-talets första hälft. Anledningen till att jag valde att studera just denna tidsperiod var för att jag fann det intressant att se hur jordägfördelningen såg ut då den centrala statsbildningen ännu var relativt ny. De tidigaste bevarade svenska källorna av detta slag har sitt ursprung i från denna period, och just för att administrationen var så pass ny vid denna tid kan man ändå spåra mönster från äldre, odokumenterad tid. Därför blir den tidsmässiga avgränsning jag gjort relevant.

Den rumsliga avgränsningen är gjord till Kalmar län med Öland inkluderat, och kunde motiveras på följande sätt. Området Kalmar län och Öland var intressanta studieobjekt då olika regioner inom området påvisat skillnader beträffande kontinuitet i statsmaktens kontroll och inflytande. De sydöstra delarna på fastlandet, Norra och Södra Møre härad, hade legat i kronans intresse tidigare än häraderna i norr, vilket kan spåras i den medeltida kolonisation som där skett. Dessa skillnader gjorde området mycket lämpligt att exemplifiera en studie som denna med.

I en tidigare uppsats jag skrivit studerades frälsets jordegendomar i samma undersökningsområde, och då främst jord som har kunnats spåras till Folkungaätten.⁵ Min

⁵ Se Maria Andersson, *Stormän och statsmakt – tidigmedeltida kolonisation exemplet Kalmar län och Öland*, C-uppsats, Historiska institutionen, Stockholms universitet, 2004.

tematiska avgränsning i den här uppsatsen kom att vidga sig till att innefatta jordägande från samtliga kategorier. Denna utvidgning motiverades då jag anat en brist på dylika studier, vilket jag beskriver i avsnittet om tidigare forskning inom detta område. Mitt motiv för den tematiska avgränsningen jag gjort var således ett försök att hjälpa till med att fylla den forskningslucka jag anat.

1.3 Källmaterial och källkritik

Det källmaterial jag använt mig av i den här uppsatsen består av fyra tryckta häften vid namn *Det medeltida Sverige*. Dessa häften är bearbetningar och sammanställningar av kamerala källor, jordeböcker, från Kalmar län och Öland. Sammanställningarna redogör för områdets jordägande från medeltiden och fram till 1500-talets mitt, där jordnaturer redovisas på härads-, socken-, by- och gårdsnivå. Uppgifterna är hämtade ur samtliga, för området gälland, bevarade handlingar. Materialet är således sammanställningar av fakta hämtat från otryckta källor. Därför kan inte häftena, mitt källmaterial, i sig betraktas som en primär källa.

Det första häftet, 4:1, behandlar de södra delarna av Kalmar län, Södra Möre härad och Norra Möre härad, samt även Kalmar stad. Det andra häftet, 4:2, innefattar Handbörd härad samt Stranda härad. Det tredje häftet, 4:3, täcker in Öland med följande åtta härader: Åkerbo härad, Förbo härad, Slättbo härad, Runstens härad, Algutsrums härad, Möckleby härad, Hultertads härad och Gräsgårds härad. Det fjärde häftet, 4:4, omfattar Aspeland, Sevede och Tuna läns härader.

När det gäller själva källmaterialet har jag inte stött på några större källkritiska problem. Uppgifterna som presenteras i häftena följer genomgående ett specifikt schema och detta gör att de fyra delarna ligger på samma kvalitativa nivå trots att det är olika redaktörer och medarbetare i de olika verken. Samtliga häften har sitt ursprung från en kommitté, tillsatt på uppdrag av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien från 1960. Projektet överfördes 1982 till Riksantikvarieämbetet. Vitterhetsakademien och riksantikvarieämbetet vilken är en statlig myndighet, kan betraktas som mycket seriösa och tillförlitliga vilket gör att materialet kan betraktas som objektivt och icke tendensiöst. Materialet är dessutom av kvantitativ karaktär och rymmer därför inga personliga tolkningar från sammanställarens sida.

Det källmaterial jag använder mig av kan sammanfattningsvis betraktas som relativt trovärdigt, då det är objektiva sammanställningar av primära källor. Som läsare bör man ju dock alltid vara källkritiskt medveten när man tar del av en studie. När det gäller undersökningar som den här, byggda på ett ålderdomligt källmaterial, kan man ha i åtanke att det sällan finns ytterligare källor som stärker eller bekräftar de resultat som framträder ur studien. Betraktas studien med dessa medvetna och källkritiska glasögon bör det dock inte vara några problem för läsare att ta till sig resultaten av en uppsats med historisk karaktär.

1.4 Metod och teoretiska utgångspunkter

1.4.1 Metod

Följande undersökning har skett i två delar och uppsatsens undersökningsdel är disponerad utifrån detta. Till en början genomförde jag en kvantitativ studie av undersökningsområdet. Häradar och socknar har sammanställts, utifrån antalet olika jordnaturer. Dessa siffror har sedan jämförts med varandra och med fördelningen i riket i stort. Ur den kvantitativa undersökningen framträdde olika mönster i jordägfördelningen i undersökningsområdet, och på dessa mönster baserade jag undersökningens sista del. I denna mer kvalitativa del tolkades och analyserades de resultat som framträtt i den första delen av undersökningen. Utifrån dessa mönster och tolkningarna av dem, har jag formulerat förklaringsmodeller för de relationer och förhållanden som uppträdde mellan de olika jordnaturerna.

Rent praktiskt inleddes den kvantitativa undersökningen med en genomgång av samtliga häften ingående i mitt källmaterial. I dessa häften finns för varje härad och för varje socken, tabeller vilka jag utgått ifrån. Häradstabellerna beskriver antalet jordnaturer i de olika socknarna. Min bearbetning av dessa tabeller bestod i att jag sammanställde de olika underkategorier av jordnaturer till en överordnad kategori. Exempelvis beskrivs i häradstabellen för Handbörds härad hur det i Fagerhults socken finns 8 skattehemman, 3 halva skattehemman samt 5 skatteutjordar. Dessa sammanställer jag till 16 enheter skattejord, då min uppsats endast syftar till att se de övergripande tendenserna. Efter sammanställningen av de fyra häftena bearbetade jag de nya tabeller som jag arbetat fram (vilka redovisas i Bilaga 1), genom att räkna ihop summan för varje jordnatur häradsvis. Nästa steg i

undersökningen blev att på sockennivå sammanställa jordägofördelningen, och till dessa sammanställningar gjorde jag sedan cirkeldiagram för att göra siffrorna mer lättöverskådliga. Ur dessa kvantitativa undersökningar framträdde olika mönster för undersökningsområdet. I undersökningens sista del tolkades dessa mönster med ett mer kvalitativt tillvägagångssätt än tidigare. Slutligen sammanställdes resultaten för hela undersökningen i den avslutande diskussionen och sammanfattningen.

En *skate* är en mindre del av en socken där huvuddelen av socknen ligger inom ett annat härad än vad skaten gör. Rent administrativt och judiciellt tillhörde således skaten ett härad, men i kyrkligt hänseende tillhörde den ett annat härad. I min källa redovisas skaten och huvuddelen av socknen var och en för sig under respektive härad. Jag har istället valt att räkna samman hela socknen till en enda del, och redovisat den i det häradet som ytmässigt bär den största delen av socknen. Två undantag görs dock från denna princip. I Aspelands härad ligger Karlstorp och Hässleby skaten. Huvudsocknen till dessa skaten ligger utanför Kalmar län. Jag väljer därmed att inte räkna med dessa två skaten då risken är att uppgifterna för dessa skulle bli missvisande då det ligger utanför uppsatsens ramar att undersöka andra häraden än dem inom Kalmar län.

Grunden i det äldre svenska skattesystem som användes fram till 1903 var en indelning i tre kategorier med jordnaturer; kronojord, skattejord samt frälsejord. Frälsejorden delades upp i världsligt och andligt frälse. I uppsatsen har jag undersökt socknar och häraden utifrån dessa kategorier, och jag har valt att särskilja på världslig och andlig frälsejord. Detta ger sålunda fyra olika kategorier.

I tillägg till dessa fyra använde jag mig av en femte kategori, nämligen *arv och eget*. Detta var Gustav Eriksson Vasas (i fortsättningen omnämnd som Gustav I) privata jordegendom, vilken han efter makttillträdet utökade dels genom arv men även genom att från kyrkan dra tillbaka tidigare donerat gods. Mitt källmaterial är från början av 1540-talet då Gustav I etablerat sin ställning som kung och hunnit tillskansa sig stora jordegendomar. Genom indragandet av donerat gods och genom reformationen gick således den största delen av kyrkans jordantingen till Gustav I:s egendom eller till kronojorden och på grund av detta går det alltså inte att utelägna kategorin arv och eget.

Till kategorin kronojord räknar jag även den jord som presenteras som *sämnejord*. Jorden ägdes av kronan, men genom att betala ett engångsarrende kunde landbon åtnjuta full besittningsrätt med rätt att ärva och klyva jorden. Den största skillnaden mellan sämnejord och vanlig kronojord var att arrendetiden för sämnejorden var obegränsad istället för endast sex år åt gången, och att man inte kunde bli avhyst mot sin vilja.⁶ Ändock ägdes jorden av kronan och därför placeras jag sämnejorden under kronojorden.

När det gäller kategorin *andlig frälsejord* eller *kyrkojorden*, vilket är den benämning jag använt mig av i undersökningen, kommer jag under denna kategori att räkna alla de hemman som tillhört någon kyrklig institution. Jag kommer följaktligen inte särskilja på jord som tillhört olika kloster eller sockenkyrkan, allt inkluderas under kategorin kyrkojord.

1.4.2 Teoretiska utgångspunkter

Ett teoretiskt avstamp, i synnerhet för den kvalitativa delen av uppsatsen, tas i en mängd teorier om olika strukturer av senmedeltida jordägande.

Sverige har aldrig varit ett överbefolkat land, inte i modern tid och ännu mindre var det så under medeltiden. Vidsträckta områden, främst perifer skogsbyggd låg obefolkad. Andra områden, slättbygder med bördig jord och vid kusterna, hade å andra sidan tidigt varit utsatta för människans verksamheter. Mats Johansson uttrycker det hela med följande ord i uppsatsen *Tåkernbygden. En bebyggelsehistorisk analys*: ”Goda jordar är gamla jordar”⁷. Teorier, formulerade av bland andra Olle Ferm, menar att de obebyggda områdena i allt högre grad kom att befolkas under medeltiden⁸, och detta särskilt i Småland, Västergötland och Värmland, men även i betydande utsträckning i andra områden.⁹ Spår av tidiga samhällsliga strukturer går således att finna i jordeböckerna.

⁶ Kalmar länsmuseum

http://66.102.9.104/search?q=cache:Qb3fOUhwLokJ:www.kalmarlansmuseum.se/site/kulturmiljo/bygg/pdf_ora pp/ohamn/mister/oro.pdf+s%C3%A4mnejord&hl=sv&ct=clnk&cd=1&gl=se, 2007-12-05.

⁷ Mats Johansson, *Tåkernbygden. En bebyggelsehistorisk analys*, i *I heliga Birgittas trakter – Nitton uppsatser om medeltida samhälle och kultur i Östergötland* ”västanstång”, Uppsala 1990, s 62.

⁸ Olle Ferm, *Medeltidens och 1500-talets Pataholm*, i *Individ och historia: studier tillägnade Hans Gillingstam* 22 februari 1990, Stockholm 1990, s 122 f.

⁹ Lars-Olof Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering*, i *Scandia* 51, 1985, s 66.

Bara genom att studera ägofördelningen mellan olika jordnaturer inom ett visst område kan vi spåra ett visst mönster. Om ett område till exempel domineras av, eller har en relativt hög andel av kronojord kan man ofta finna spår av ett tidigt kunglig fäste eller annat administrativt centra där. Detta indikerar att det har varit viktigt för kronan att inneha en del jord och landbor därpå, runt detta centra för att sköta underhållet av det.¹⁰

Det tidigmedeltida mönstret av kronojordens utspridning kan även knytas samman med det äldre administrativa systemet kring husabyar. Husabyar var regelbundet utplacerade gods, vanligt förekommande i bland annat Mälardalen. Till dessa gods fördes skatter, och utifrån dessa sökte kronan som institution kontrollera omliggande område.¹¹ Thomas Lindkvist presenterar i *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt* en teori som menar att kronans makt och kontroll kunde uppträda på två sätt. Den tidiga konungamakten växte fram i centralbygderna i Götalandskapen, ur fräseligga ätter, vilka tidigt hade etablerat sin makt i området genom ett utbrett jordägande. Genom denna kontroll, byggd på deras fysiska närvaro och privata jordägande av världslig frälsejord, behövdes därför få husabyar i Götalandskapen. Detta då i kontrast till Mälardalen där konungamakten inte var lika etablerad och där kronan följaktligen sökte stärka sitt inflytande, vilket då kan spåras i den högre frekvensen av husabyar.¹² I de områden där fräseligga ätter tidigt varit etablerade, kan man alltså finna stora godskomplex under en och samma familj som utgjort en bas för maktutövning i det medeltida Sverige.¹³

En annan kategori av kronojord, än de ovan nämnda sammanhängande komplexen, var de kronohemman vilka låg placerade i områdenas perifera delar. Dessa hemman, utspridda och ofta som ensamgårdar, var en del av ovan nämnda kolonisation eller nyodling, dock var det inte kungamakten själv som var på plats och tog upp nya åkrar. Johan Berg menar i *Gods och landskap* att kronan genom *kungstredingen* hävdade ägorätt på en tredjedel av de nybyggen som togs upp på allmänningssmark.¹⁴

¹⁰ Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige*, s 78.

¹¹ Thomas Lindkvist, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt: organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till medeltid*, Uppsala 1988, s 59ff.

¹² Lindkvist, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt*, 1988, s 26ff.

¹³ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 13f.

¹⁴ Berg, *Gods och landskap*, s 71.

Enligt ett äldre synsätt på jordägande, var skatteböndernas jord ofta sämre än frälsejorden och kronojorden. Synsättet grundar sig på uppfattningen om att skattejorden oftare var placerad i den magra periferin i ett område, medan frälse- och kronojorden ofta var placerad i den bördiga centralbygden. Detta synsätt avvisar Lars-Olof Larsson i *Jordägofördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering*. Dels fanns det runt om i Sverige gott om skattejord i olika centralbygder. Dessutom menar Larsson, var skogs- och blandbygdena ofta mycket produktiva, till exempel gällandes djurhållning, och därför inte nödvändigtvis mindre produktiva än lerjordarna i centralbygdena.¹⁵

Inte heller var det endast skattejorden som lokaliserades till rummets perifera delar. När kolonisationen och den inhemska expanderingen skedde under medeltiden fick nyodlingen ske, oavsett vem nykomlingen var, i de områden där det fanns ledig jord, vilket vill säga i randbygdena. Denna teori finner stöd i en studie av Ulf Sporrang gällande frälsets uppkomst i Mälardalen. Enligt det synsätt som Sporrang presenterar uppstod frälsejorden på 1200-talet och då som sekundärt till skattejorden. Därför tog frälsejorden då sin rumsliga lokalisering i randbygden där det fanns lediga jordar.¹⁶ Följaktligen var det inte bara skattejorden som tog sin rumsliga lokalisering till ett områdes perifera delar.

Med stöd av dessa teorier framträder sålunda vikten av att studera hur olika förtätningar rumsligt är lokaliserade inom ett visst område, i tillägg till undersökningen av fördelningen av jordnaturer.

1.5 Forskningsläge

Omfattande forskning om jordägoförhållanden under medeltiden och 1500-talet har skett. Detta tack vare ett rikt utbud av jordeböcker att basera forskningen på. Vid 1530-talets början genomförde Gustav I en årlig uppteckning över kronans fasta skatteintäkter i jordeböckerna. Men redan från medeltidens slut finns mer lokala jordeböcker, då upprättade av kyrkliga

¹⁵ Larsson, *Jordägofördelningen i Sverige*, s 70.

¹⁶ Ulf Sporrang, *Mälarbygd: agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*, Stockholm 1985, s 189.

institutioner eller adelsmän.¹⁷ Utifrån dessa jordeböcker kan vi alltså vinna kunskap om antalet hemman som tillhörde en viss jordnatur vid en viss tidpunkt.

Tidigare forskning inom området är genomförda på en mycket översiktlig nivå, där landskap och härad återfinns som minsta enhet. Ofta har målet med dessa studier varit att fastställa antalet gårdar i Sverige vid 1500-talets mitt och sedan därifrån beräkna ökningen av antalet gårdar som skett.¹⁸

1869 genomförde Hans Forsell den första studien av jordeboksmaterialet och genom *Sveriges inre historia från Gustaf den förste* ges en översiktlig bild av 1560-talets jordägande. Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet var dock forskarsamhället föga intresserade av kamerala, social- eller bebyggelsehistoriska studier. Andra områden lockade mer och därför genomfördes inga fler undersökningar förrän 1935. Då baserar Eli Heckscher ett arbete på Forsells statistik från 1869. Heckschers verk, *Sveriges ekonomi från Gustav Vasa*, har sedan använts i stor utsträckning, från forskarsamhället till läroboksförfattarna.¹⁹ 1985 genomför Lars-Olof Larsson i *Jordägo fördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering*, en kritisk granskning av Heckschers uppgifter som revideras.²⁰ Sedan dess har den statistik som Larsson presenterade legat till grund till ny forskning.²¹

Stor del av den tidigare forskningen har även fokuserat på frälsets jordägande. Detta är kanske inte så märkligt då många av de tidiga jordeböckerna, som jag tidigare nämnt, baseras just kring frälsets egendomar. Dessutom har många av övriga bevarade medeltida källor sitt ursprung just från det högre ståndet, exempelvis brev och sigill. Detta gör således just den frälse klassen till ett potentiellt studieobjekt. Dessa studier har då oftast baserats på lokala gods och tillhörande jord.

Enligt Johan Berg, som står för en av dessa studier om frälsets jordägande under medeltid och 1500-tal, saknas till stor del heltäckande studier om jordägo förhållanden inom ett geografiskt sammanhängande område.²² Bergs undersökning behandlar dock just ett mer

¹⁷ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-21, sökord: jordebok.

¹⁸ Berg, *Gods och landskap*, s 38f.

¹⁹ Larsson, *Jordägo fördelningen i Sverige*, s 61f.

²⁰ Larsson, *Jordägo fördelningen i Sverige*, s 62.

²¹ Berg, *Gods och landskap*, s 39.

²² Berg, *Gods och landskap*, s 40.

sammanhängande geografiskt område innefattande fem häradar i Östergötland. Men även i denna studie är det frälset som är i fokus. Bergs studie innehåller många likheter med Lars-Olof Larssons studie om Varend i Småland. Även den behandlar ett större geografiskt område och åter igen är frälsejorden det primära studieobjektet.²³

Här anar jag följaktligen en *forskningslucka* vilken jag skulle kunna bidra till att fylla något med min uppsats. Detta bidrag skulle då bestå i att ge de olika jordnaturerna likvärdig uppmärksamhet och fokus i ett sammanhängande geografiskt område.

Även mitt källmaterial bör nämnas under denna rubrik. *Det medeltida Sverige* är, vilket jag tidigare beskrivit under källavsnittet, resultatet av ett historiskt forskningsprojekt. Detta på initiativ från först Kungl. Vitterhets och Antikvitetsakademien, och efter 1982 från Riksantikvarieämbetet, där arbetet har utförts vid Historiska institutionen vid Stockholms universitet. Produkten är sammanställningar och kartläggningar över medeltida bebyggelse. Hittills har 14 häften utkommit: åtta för Uppland, tre för Småland och ett vardera för Öland, Gästrikland och Södermanland. Uppgifterna från det medeltida källmaterial som i detta forskningsprojekt studerats, presenteras inbäddade i uppgifter som kyrkobeskrivningar, kartor och uppgifter om administrationen i området.²⁴ Det som utmärker projektet är att det saknar den traditionella uppställningen av syfte och frågeställningar, analys och sammanfattning. Upplägget är snarare av uppräknande karaktär och möjliggör en ökad tillgänglighet till medeltida källmaterial, dels för andra forskare men även för en intresserad allmänhet.

²³ Lars-Olof Larsson, *Det medeltida Varend: studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt*, Lund 1964.

²⁴ Riksantikvarieämbetet, http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/det_medeltida_sverige.html, 2007-11-28.

2 Begreppslista

Arv och Eget - Gustav I:s privata gods innehav, vilket han efter att ha blivit kung 1523 utökade, först genom arv och sedan även genom att återkräva tidigare, av släktingar, donerad jord till kyrkan.²⁵

Centralbygd – Sammanhängande öppet område kring en sockens kyrka. Den medeltida centralbygden sammanföll oftast med tidigt bebyggt område sedan åtminstone yngre järnåldern.²⁶

Frälsejord - Jord som var befriad från grundskatt till kronan. Existerade i två former, nämligen som andligt och som världsligt frälse. Den **andliga frälsejorden** tillhörde kyrkliga institutioner och efter reformationen drogs en stor del av dem in till kronan. Den andliga frälsejorden omnämns i uppsatsen som *kyrkojord*. Den **världsliga frälsejorden** tillhörde adeln som i utbyte mot skattelättnaden pålades rusttjänst. Den världsliga frälsejorden omnämns i uppsatsen som *frälsejord*.²⁷

Jordnatur – Indelning, grundläggande för beskattning, av jordegendom, i huvudsakligen tre kategorier; frälsejord, kronojord samt skattejord.²⁸

Kameral – Kommer från det medeltidslatinska ordet *Ca'mera* som i detta fall betyder ”ränte- eller skattkammare”. Avser statens förvaltning och finansväsen speciellt gällande jordegendomar.²⁹

Kronojord – Jord tillhörandes kronan, vilken brukades av landbor som årligen betalade en avrad (avgift för arrendet).³⁰ Till kronojorden räknas i uppsatsen även **sämjejord**. Kronan ägde fortfarande jorden men genom ett engångsarrende fick landbon full besittningsrätt.³¹

Landbo – Icke självägande bonde som arrenderar sin jord mot en årlig avrad till jordägaren. Förekom inom alla olika jordnaturer.³²

Randbygd – Den bygd som inte är *centralbygd*, utan ligger perifert till denna.

Skattejord – Ägdes av självägande bönder vilka betalade skatt till kronan.³³

²⁵ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-04, sökord: arv och eget.

²⁶ Berg, *Gods och landskap*, s 61.

²⁷ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-04, sökord: frälsejord.

²⁸ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-04, sökord: jordnatur.

²⁹ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2008-01-18, sökord: kameral.

³⁰ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-05, sökord: kronojord.

³¹ Kalmar länsmuseum

http://66.102.9.104/search?q=cache:Qb3fOUhwLokJ:www.kalmarlansmuseum.se/site/kulturmiljo/bygg/pdf_orap/ophamn/mister/oro.pdf+s%C3%A4mjejord&hl=sv&ct=clnk&cd=1&gl=se, 2007-12-05.

³² Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-05, sökord: landbo.

³³ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-05, sökord: skattejord.

3 Bakgrund

En beskrivning av, för uppsatsen, relevanta områden följer. Först presenteras det historiska och politiska läget då det ger möjlighet för läsaren att sätta in undersökningen i dess rätta kontext. Därefter presenteras de olika jordnaturerna närmare och sedan några rader om jordägfördelningen i hela Sverige. Slutligen följer en presentation av undersökningsområdet.

3.1 Historisk bakgrund

Den tidsperiod som studeras i denna uppsats var en omvälvande och händelserik tid, enligt historieskrivningen. Medeltidens Sverige präglades av maktkamper mellan kungamakten och de ledande inom det andliga och det världsliga frälset.³⁴ I och med Gustav I:s val till riksföreståndare 1521, och hans tillträde som kung 1523, anses medeltiden vara över för Sveriges del. Sverige får en mer centralstyrd prägel, det administrativa systemet utvecklas och Gustav I har därför framställts som centralmaktens och det moderna Sverige grundare.³⁵

3.1.1 Medeltiden

Medeltiden hade präglats av våldsamma maktkamper, inom landet mellan aristokrati och kung, såväl som mot andra länder. Digerdöd, agrarkris och politiska problem tärde på folket och finanserna. Adeln hade växt sig stark och utgjorde en mäktig kraft, och runt 1360-talets början avsatte de kung Magnus Eriksson. Till ny kung valdes Albrekt av Mecklenburg vilken fick garantera förmåner för aristokratin. Under Albrekt av Mecklenburgs regeringstid kom en hel del tyska adelsmän till Sverige och dessa tillsammans med den svenska adeln kom att kontrollera stora delar av de resurser som fanns.³⁶

När kungen försökte hävda sin makt ledde detta till ett nytt uppror från stormännens sida. De fick hjälp av den dansk-norska regenten drottning Margareta och 1389 besegrades Albrekt av

³⁴ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige.

³⁵ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: medeltiden samt Gustav Vasa.

³⁶ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige.

Mecklenburg vid Falköping. Detta kom att bli inledningen till *Kalmarunionen*. 1397 fullbordades unionen formellt i Kalmar och samtidigt kröntes Erik av Pommern till kung över de tre länderna Norge, Danmark och Sverige.³⁷

Kalmarunionen var ett politiskt faktum under den resterande delen av medeltiden, dock fungerade den sällan i praktiken. Erik av Pommern och Margareta försökte minska adelns makt genom en reduktion av frälsegods. Detta drabbade dock främst lågadeln och kyrkliga institutioner. Även bönderna drabbades hårt av ökade skatter och en skärpt förvaltning. Kungens bruk av utländska fogdar fråntog det svenska frälset en lönande verksamhet inom länsförvaltningen. Ett missnöje, hos både den svenska adeln och den svenska allmogen, växte fram och resulterade i Engelbrektsupproret. Under senare hälften av 1430-talet avsattes Erik av Pommern i samtliga unionens länder.³⁸

Tiden som följde präglades av politiska oroligheter, inbördes strider och en mängd olika unionskungar. Somliga av dessa accepterades i Sverige, främst de svenska, och somliga accepterades inte. Huvudsakligen låg den politiska makten hos den högsta rådsaristokratin vilken dock var splittrad i olika fraktioner. Under vissa perioder stod unionen utan kung, och dessa perioder styrdes då av riksföreståndaren. Tre av dessa riksföreståndare, från släkten Sture, var stora motståndare till unionen och företrädde en mäktig opposition till den. Dessa motstridigheter nådde sin kulmen under konflikten mellan Sten Sture d.y. och Kristian II. 1520 besegrade Kristian II Sten Sture d.y. och erkändes som svensk kung. Samtidigt passade Kristian på att avrätta ett hundratal av sina fiender i Stockholms blodbad. Detta ledde till Gustav I:s uppror, hans far Erik Johansson (Vasa) var en av dem som avrättades i blodbadet, Kristian II avsattes, och Kalmarunionen fick sitt avslut.³⁹

3.1.2 Det moderna Sverige

Med hjälp av hansastaden Lübeck kunde Gustav I slutligen köra unionskungen på porten och den sjätte juni 1523 valdes han till kung över Sverige. Lübeck fick som tack för hjälpen bland annat mycket förmånliga privilegier gällande handel och dessutom knöt de Sverige till sig

³⁷ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige samt Kalmarunionen.

³⁸ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige samt Kalmarunionen.

³⁹ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige samt Gustav Vasa.

genom de stora lån man hjälpt kungen med. Längre påverkade hansastaden Sverige både när det gällde inrikespolitiska och utrikespolitiska frågor och först 1536 kunde Gustav I bryta sig fri från Lübeck även om han även fortsättningsvis var tvungen att betala av på skulden till dem.⁴⁰

Den första tiden av Gustav I:s regeringsperiod var problematisk för kungen och präglades av starka regionala strukturer, aristokratins motsträvighet och ekonomisk svaghet för centralmakten. Men detta kom att ändras så småningom. Tidigare hade det världsliga och det andliga frälset stöttat varandra men Gustav I lyckades så småningom vinna över det världsliga frälset på sin sida. Kungens behov av ekonomiska medel var stort, dels för att kunna bygga upp centralmakten och dels för att betala av på Lübecklånet. Vid riksdagen i Västerås 1527 beslutade Gustav I, med adelns stöd att gods som tidigare donerats till kyrka och kloster av släktingar, skulle lämnas tillbaka. Den stora vinnaren av detta drag blev Gustav I själv, då han som frälseman kunde hävda släktskap med många välborna ätter och därigenom själv ta det mesta av jorden som drogs in. Den jord som kungen här tog tillbaka från kyrkans institutioner blev en del av det som kallas *arv och eget*. Dock kompengades en del av de högadliga män, vilka gav Gustav I sitt stöd vid riksdagen i Västerås 1527 men sedan inte själva fick tillbaka någon jord, genom förläningar, det vill säga kronans intäkter från ett visst område under en viss tidsperiod.⁴¹

Även om Gustav I:s intentioner att försvaga kyrkans makt vid riksdagen 1527 främst var av politisk och ekonomisk karaktär sammanföll denna tid med reformationens intåg i Sverige. 1524 bryter Sverige med påven i Rom och den katolska kyrkan och de svenska biskoparnas världsliga makt bröts. 1528 kröntes Gustav I till kung och antagligen berodde dröjsmålet på att kungen i sin kröningsed inte velat bekräfta kyrkans gamla privilegier. Så småningom lanserades en renodlad svensk statskyrka efter tysk förebild.⁴²

Indragningen av det mesta av kyrkans egendom tog ca 15 år, och i början av 1540-talet har kronans ekonomi stärkts avsevärt. Runt denna period upprättades en mängd centrala ämbetsverk efter tysk modell, och åren 1538-1542 kallas just för tyska perioden.

Administrativa initiativ tas, bland annat upprättandet av jordeböcker över alla kronans

⁴⁰ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige samt Gustav Vasas.

⁴¹ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige, Gustav Vasas samt förläning.

⁴² Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-07, sökord: Sverige, reformationen samt Gustav Vasas.

skatteintäkter. Centralmakten stärktes och detta skedde på bekostnad av de olika landskapens relativa självständighet. Det ledde i sin tur till oroligheter bland folket och flera uppror skedde i Småland, Dalarna och Västergötland. Det mest välkända av dem, Dackefejden, slogs ner 1543 och efter det låg vägen fri för centralmakten. Viktiga led i denna utveckling var steget till arvrike, förstärkningen av krigsmakten och nya försvarsverk. När Gustav I dog 1560 lämnade han efter sig ett Sverige, enat under en centralmakt och därför kan han anses vara det moderna Sveriges grundare.⁴³

3.2 Jordnatur

Det äldre svenska skattesystemet grundar sig, som jag tidigare nämnt, på jordegendomar. Varje hemman indelades efter ägare till en av tre jordnaturer; kronojord, skattejord eller frälsejord.⁴⁴ Till *kronojord* räknades sådan jord som sedan gammalt hade tillhört kungen eller snarare kronan.⁴⁵ Denne brukades av kronobönder eller så kallade *landbor*. Mot en årlig avrad och med skyldighet att hålla gården i stånd fick dessa landbor arrendera jorden.⁴⁶ *Skattejorden* var den jord som brukades av självägande bönder, vilka även betalade skatt till kronan. Så länge de betalade sina skatter kunde de fritt disponera jorden, med ett förbehåll. När det gällde arvejord⁴⁷ var skattebönderna tvungna att först hembjuda den till släktingar under tre häradsting.⁴⁸ Jordnaturen *frälsejord* delades upp i två underkategorier, *världslig* och *andlig* frälsejord. Det världsliga frälset var i varierande utsträckning skattebefriat i utbyte mot rusttjänst⁴⁹ och även det andliga frälset var befriat från att betala grundskatt till staten. Under reformationen drogs det andliga frälset in till kronan och efter 1540 kvarstod i stort sätt endast det världsliga frälset som jordnatur.⁵⁰ Den frälse jorden kunde antingen brukas av ägaren eller en anställd förvaltare, eller så kunde den arrenderas ut till en landbo. I likhet med

⁴³ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2008-01-18, sökord: Sverige samt Gustav Vasa.

⁴⁴ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-16, sökord: jordnatur.

⁴⁵ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-16, sökord: kronojord.

⁴⁶ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 19.

⁴⁷ Jordegendom vilken man förvärvat genom arv och inte på egen hand vilket kallas för avlingejord.

Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-17, sökord arvejord.

⁴⁸ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 18.

⁴⁹ *Rusttjänsten* innebar rekrytering av tungt rytteri, och den som fullgjorde rusttjänsten till kungen befriades från skatt. Detta var grunden till det världsliga frälset och på så sätt växte adelsståndet fram. Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-05, sökord rusttjänst.

⁵⁰ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-16, sökord: frälsejord.

kronolandbon betalade landbon på frälsejord en avrad, men i detta fall till frälsemannen och ägaren av jorden i stället för kronan.⁵¹

Dessa ovan presenterade jordnatureerna är basen i det äldre skattesystem som Sverige nyttjade.

Som jag nämnt i metodavsnittet har jag i denna uppsats, förutom jordnatureerna *skatte*, *krono* och *frälse* även valt att räkna med kategorin *arv och eget*. Ingen närmare presentation av arv och eget behövs då det beskrivs både i begreppslistan samt i den historiska bakgrunden.

3.3 Jordägandet i Sverige

För att ha en utgångspunkt för jämförelser mellan min undersökning och ett snitt för hela riket kommer jag här göra en kort presentation av jordägfördelningen i Sverige vid 1500-talets första hälft. De uppgifter som finns att tillgå hämtas från Lars-Olof Larsson och hans uppsats *Jordägfördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering*, dock föreligger ett problem för min uppsats med de siffror Larsson presenterar. Den sammanställning som Larsson gör i sin undersökning baseras på jordeböcker från runt 1540-talet. Larssons syfte är dock att rekonstruera läget omkring år 1520 och därför använder han sig inte av kategorin *arv och eget* trots att den förekommer i de använda jordeböckerna. Istället för han de hemman som kategoriseras som arv och eget till kategorin frälsejord då det var därifrån den ursprungligen kom.⁵² För min uppsats hade det naturligtvis varit mer lämpligt om Larssons sammanställning hade gällt 1540-tal då det är denna period jag inriktat mig på. Med detta i åtanke presenteras siffrorna för rikets snitt i tabell 1.

Tabell 1: Det beräknade antalet gårdar i egentliga Sverige fördelat på ägarkategorier i absoluta tal och procentuellt ca 1520. Källa: Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige*, s 68.

	<i>Skatte</i>	<i>Krono</i>	<i>Kyrko</i>	<i>Frälse</i>	
Absoluta tal	29231	3933	15988	15803	64955
Procenttal	45,0	6,1	24,6	24,3	100

⁵¹ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 19.

⁵² Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige*, s 67f.

Naturligtvis kan det diskuteras huruvida det är relevant att göra en jämförelse mellan ett visst undersökningsområde och ett medelvärde för hela riket. En del landskap eller områden avviker stort från dessa siffror, exempelvis norrland som vid denna tid höll 90 % skattebönder men endast två hemman med frälsejord.⁵³ Jag anser dock att det kan vara talande att göra en sådan jämförelse, då den kan påvisa en generell tendens mellan områden med liknande förhållanden och bakgrund. Detta förutsatt att det finns områden med en mer spridd fördelning än i exemplet Norrland, och faktum är att så är fallet i flera landskap, exempelvis Uppland, Västmanland och Närke. Där ligger till exempel procentantalen för skattejord 43-50 %⁵⁴ vilket sammanfaller relativt väl med rikets snitt. Alltså kan en jämförelse anses relevant.

3.4 Undersökningsområdet

Under medeltidens gång ökade den centrala maktens inflytande över riket. Processen började i Götaland under den senare hälften av 1100-talet. Under slutet av 1200-talet kom den politiska makten att förskjutas till området kring Mälardalen, och konungamaktens kontroll kom att innefatta både Götaland och Svealand. Under denna tid expanderade man även inflytandet över delar av Finland och Gotland. Vissa mer otillgängliga områden tog dock längre tid att införliva i det svenska centralstyret, exempelvis Norrland. Man bör även komma ihåg att Skåne, Blekinge och Halland för det mesta hörde till Danmark, fram till och med stormaktstiden.⁵⁵

Gällande området som i uppsatsen studeras, Kalmar län och Öland, hade vissa områden tidigare än andra legat under kronans kontroll. Detta var främst områdena kring Kalmar stad och Öland. I de djupa skogarna i norr hade det under tidig medeltid rått ett slags maktvakuum.⁵⁶ Undersökningsområdet, där Öland räknas in, skiljde sig från dagens Kalmar län, vilket fick sin administrativa indelning vid 1600-talets mitt.⁵⁷ Bland annat tillhörde inte Västerviks kommun, vilken idag tillhör Kalmar län, området. Dessutom såg en del av

⁵³ Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige*, s 75.

⁵⁴ Larsson, *Jordägfördelningen i Sverige*, s 75.

⁵⁵ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-16, sökord: Sverige.

⁵⁶ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 23 f.

⁵⁷ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-11-16, sökord: Kalmar län.

gränserna mellan olika socknar och härad⁵⁸ annorlunda ut. I uppsatsen kommer redogörelsen att ske utifrån det medeltida Kalmar län.

I undersökningsområdet ingår Sevede härad, Tunaläns härad, Aspeland's härad, Stranda härad, Handsbörds härad, Norra Möre härad, Södra Möre härad och på Öland Åkerbo härad, Förbo härad, Slättbo härad, Runstens härad, Algutsrums härad, Möckleby härad, Hulterstads härad, och Gräsgårds härad (se Figur 1). Under medeltiden omnämndes dock Stranda härad som Norrbygd härad⁵⁹, men då häradet benämns som Stranda i källan jag använt mig av, väljer jag att använda samma benämning.

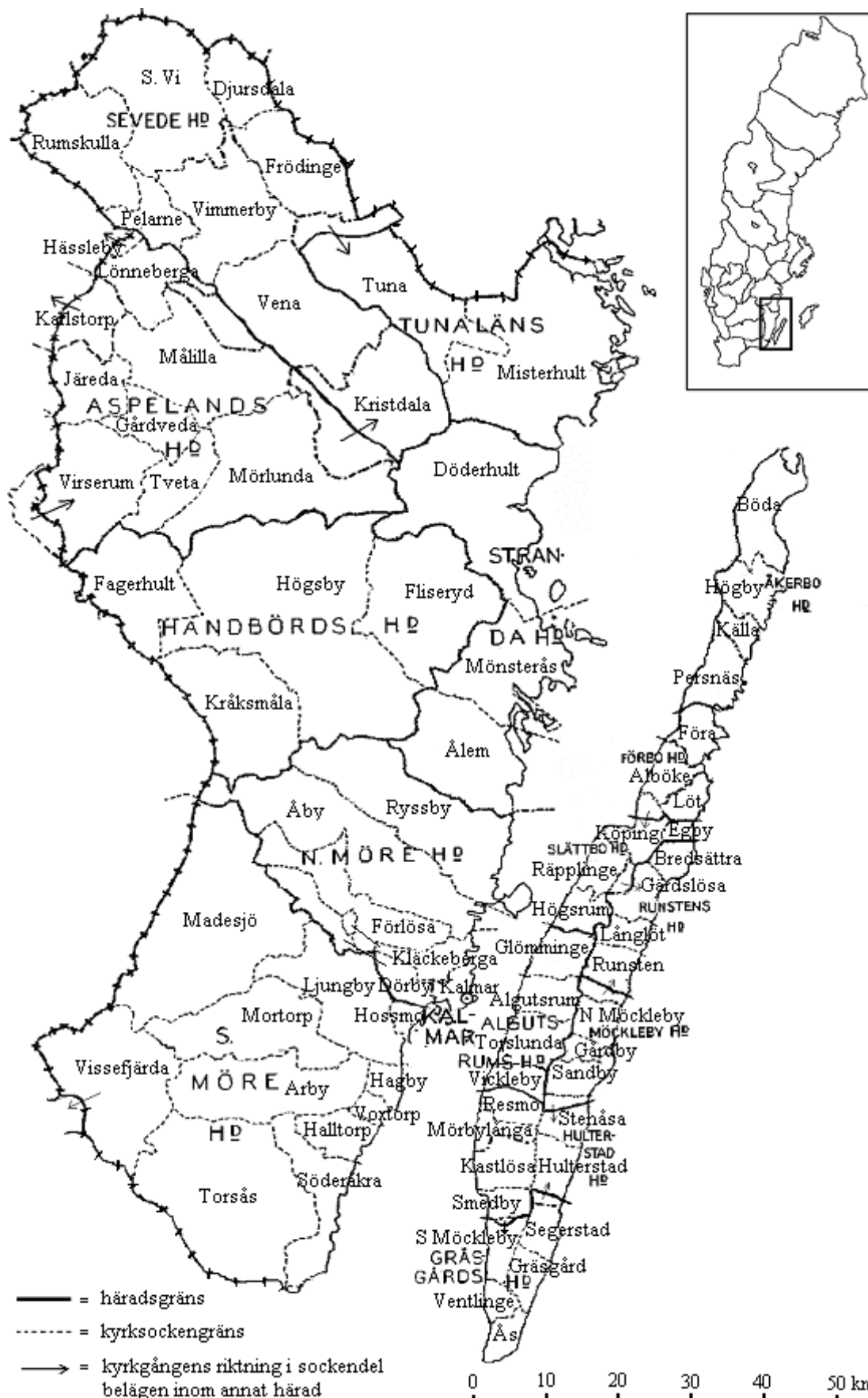
För att öka förståelsen för de rådande förhållandena för jordägande i Kalmar län under medeltiden och 1500-talet följer här en genomgång av områdets topografiska karaktär under denna tid.

Undersökningsområdets nordligaste härad; Sevede härad, Tuna läns härad och Aspeland's härad, var i huvudsak ett inlandsområde. Genom Misterhults socken i Tuna läns härad nådde området dock ut till kusten. Berggrunden dominerades i hela området av granit, och längst i öst, vid kusten var förekomsten av kala hållar stor och landhöjden här låg runt 30 – 50 m ö h. Längre väster ut steg berggrunden och vid höjder som översteg högsta kustlinjen (här ca 100 m ö h) ökade förekomsten av småkullig morän. Detta gav mer gynnsamma förutsättningar för ett odlingslandskap, om än ett småskaligt sådant, än för området ute vid kusten. Områdets mest västliga delar ingick i sydsvenska höglandet, och präglades av skogsbygd och en mängd insjöar. Här förekom det under medeltiden bebyggelse på höjder upp till 250-270 m ö h, vilket var de högsta inom hela Kalmar län. De totalt sett ringa förekomsterna av odlad mark gav hela området en karaktär av skogsbygd.⁶⁰

⁵⁸ Ett härad är ett mindre rätts- och förvaltningsområde inom ett landskap, källa: www.ne.se, 2007-11-19, sökord härad.

⁵⁹ Det Medeltida Sverige, *Handbörd och Stranda*, 4:2, Stockholm, 1990, s 156.

⁶⁰ Det medeltida Sverige, *Aspeland, Sevede och Tuna län*, 4:4, Stockholm 1999, s 16f.

Figur 1: Kalmar län, häradsgrens- och sockenindelning, omkring 1550. Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 6. Egen bearbetning av författaren.

Kalmar läns mellersta del, Handbörd härad och Stranda härad, präglades till största delen, liksom grannarna i norr, av en bergig och glesbefolkad skogsbygd med starkt småbruten topografi. Från den smala skärgården vid kusten steg höjden inåt landet, där den som högst nådde upp till 200 m ö h. Morän var den dominerande jordarten, men i nordöst, gränsande till Misterhults socken, förekom även stora områden med kalt berg. Endast runt Emådalen i Högsby socken, samt i delar Ålems och Mönsterås socknar förekom nämnvärda slättbygder med bördig sedimentjord. Längs med kusten i nordsydlig riktning slingrade sig tre rullstensåsar fram. Tidigt gick här vägar, och även en del bebyggelse uppkom vid dessa åsar.⁶¹

De södra delarna av undersökningsområdet, Norra och Södra Möre härad, skiljde sig åt från de tidigare beskrivna häraderna. Längs med kusten uppträdde en lågt liggande uppodlad slättbygd. Jordmånen var kalkrik lera på en sandstensbotten och detta gjorde området mycket gynnsamt för jordbruk. Den västra delen av området var mer höglänt och den här rådande skogsbygden vilade på grovkornig morän på urberggrund. Här och var fanns möjlighet till odling, främst i dalgångar där moränjorden blandats med älvsediment. Mellan slättbygden i öst och det mer höglänta området i väst återfanns ett småkuperat övergångsområde med både jordbruksbygd och skogsbygd. De två häraderna korsades i sydöstlig riktning även av ett tiotal mindre rullstensåsar och åar vilka tidigt varit viktiga för bebyggelsens lokalisering.⁶²

I de norra och mellersta delarna av undersökningsområdet, liksom i de inre delarna av Norra och Södra Möre härad, präglades bebyggelsen under medeltiden av ensamgårdar. Ortsnamnen där var oftast av medeltida typ, vilket idag påvisar en tidigmedeltida kolonisation av de inre delarna av Kalmar län.⁶³ I det bördiga slättlandet vid kusten i Norra och Södra Möre häraderna var Ortsnamnen av äldre typ, vilket naturligtvis indikerar en tidigare bebyggelselokalisering. Under undersökningsperioden var byarna här större, jämfört med de mer nordliga delarna av länet. Vanligast var att byarna bestod av fyra till sju gårdar, men även större byar på upp till 10 gårdar förekom.⁶⁴

⁶¹ DMS, 4:2 s 15.

⁶² Det medeltida Sverige, *Norra och Södra Möre, Kalmar stad*, 4:1, Stockholm 1987, s 15f.

⁶³ DMS, 4:2, s 16, DMS 4:4, s 17, DMS 4:1, s 16.

⁶⁴ DMS 4:1, s 16.

Öland hade, i likhet med slättbygden i Norra och Södra Møre härader, en tidig bebyggelsehistoria. Detta tack vare gynnsamma förhållanden för odling samt det relativt milda klimat som rådde på Öland. Ölands berggrund utgjordes av lagrade bergarter vilka bildat en kalkstensplatå, som högst nådde 55 m ö h, och sluttade svagt mot öster och sydöst. På de så kallade alvarmarkerna låg berggrunden fri eller med ett tunt lager vittringsjord. Längs Kalmar sund fanns en bördig sedimentslätt och i övrigt dominerades Öland av morän och randavlagringar från senaste landisen. Längs med stora delar av den östra sidan av Öland, och även delvis på den västra sidan, hade avlagringar från Östersjöns olika stadier spolats upp i vallar. Dessa vallar hade haft stor betydelse för människans lokalisering och bebyggelse på ön under ett tidigt skede. Även norra Öland som låg under vatten under Ancylussjön hade gott om lämningar, bland annat moränryggar och strandvallar som påverkade lokaliseringen av bebyggelse. På både östra och västra landborgarna, på södra Öland, förekom bebyggelsen i form av radbyar, belägna mellan strandslätt och alvarmarken. Stora alvaret fungerade till största delen som utjord till byarna på landborgarna, även om det förekom enstaka mindre och senare byar. Mellersta och norra Öland höll till största delen spridd bebyggelse i form av mindre byar.⁶⁵ Öland bestod under medeltiden och 1500-talets mitt av åtta härader och 34 socknar. Häradena var: Åkerbo, Förbo, Slättbo, Runstens, Hulterstads, Gräsgårds, Algutsrums och Möckleby.

⁶⁵ DMS 4:1, s 16-18.

4 Undersökning

Uppsatsens syfte är att undersöka hur jordägfördelningen i Kalmar län och på Öland såg ut under den andra hälften av 1500-talet. Ett ytterligare syfte är att i en kvalitativ redogörelse presentera förklaringsmodeller till de mönster som framträder i undersökningens första kvantitativa del.

4.1 Jordnaturernas fördelning

Den första delen av uppsatsens undersökning behandlar fördelningen mellan fem olika typer av jordnaturer i Kalmar län och på Öland under 1500-talets första halva. Vid denna tidpunkt bestod Kalmar län av sju häradar på fastlandet och på Öland fanns det åtta häradar. Varje härad bestod i sin tur av ett antal socknar, från två stycken upp till elva stycken. Totalt i Kalmar län fanns det 73 socknar.⁶⁶ Dessutom redovisas förhållandena i undersökningsområdet i relation med ett snittvärde för svenska riket.

Fördelningen mellan jordnaturerna varierar i hög utsträckning mellan de olika häraderna vilket framgår av tabell 2 för fastlandet och tabell 3 för Öland.

4.1.1 Fastlandsdelen

Sevede härad, lokaliserat i nordväst inom undersökningsområdet, hade under 1500-talets första hälft gott om skattejord och världslig frälsejord. Det fanns även en hel del kyrkojord, medan andelen kronojord och arv och eget-jord var mer sparsamt förekommande.

I *Tuna läns härad*, och även i den angränsande, i Sevede härad belägna socknen Kristdala, dominerades jordägandet av kronojord. Resten av jorden var fördelad på övriga kategorier, men i hela Tuna län fanns det vid denna tidpunkt endast ett hemman kyrkojord och ett hemman arv och eget-jord.

⁶⁶ DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4.

I *Aspelands härad* förekom ingen dominerande jordnatur. I stället uppträdde alla fem kategorier jordnatur relativt frekvent, om än med undantag för arv och eget-jorden som inte var lika vanlig.

Handsbörds härad och *Stranda härad*, belägna i den mittersta delen av undersökningsområdet, höll båda en relativt hög grad av världslig frälsejord, nämligen drygt 40 %. Till skillnad från tidigare berörda härader fanns här även förhållandevis mycket arv och eget-jord, drygt 20 %.

I *Norra* och *Södra Möre* var andelen kronojord högre än i övriga härader, undantaget Tuna läns härad. Arv och eget-jorden var befintlig, om än inte i så hög grad. Andelen skattejord och kyrkojord låg mellan 11,2 – 14,1 % medan andelen frälsejord var något högre i de två häraderna.

Tabell 2: Jordnaturernas fördelning i procent för häraderna på fastlandet i undersökningsområdet, med absoluta tal inom parentes. Källa: DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4.

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Sevede	(176) 42,5	(41) 9,9	(76) 18,4	(113) 27,3	(8) 1,9	(414) 100
Tuna län	(8) 5,3	(119) 78,8	(1) 0,7	(22) 14,5	(1) 0,7	(151) 100
Aspelands	(94) 28,0	(73) 21,7	(56) 16,7	(92) 27,4	(21) 6,2	(336) 100
Handsbörds	(75) 18,5	(13) 3,2	(39) 9,6	(168) 41,4	(111) 27,3	(406) 100
Stranda	(30) 6,2	(5) 1,0	(93) 19,3	(235) 48,8	(119) 24,7	(482) 100
N Möre	(54) 11,2	(197) 40,8	(53) 10,9	(154) 31,9	(25) 5,2	(483) 100
S Möre	(133) 13,9	(437) 45,7	(135) 14,1	(185) 19,3	(67) 7,0	(957) 100
Riket i snitt	45,0	6,1	24,6	24,3	-	100

Av framställningen i tabell 2 framgår att förhållandena i de sju häraderna i Kalmar läns fastlandsdel till mångt och mycket skiljde sig från *rikets snitt*. De förhållanden som mest liknade dessa siffror, var de för *Sevede härad*. Där skiljde sig siffrorna med några procent från snittet i Sverige. Sett till de olika kategorierna var skillnaden störst mellan kyrkojorden, där den i Sevede bestod av 18,4 % av hemmanen och för rikets snitt av 24,6 % av hemmanen, vilket resulterade i en faktisk skillnad på 6,2 %. De övriga häraderna på Kalmar läns fastland

avvek alla på olika sätt stort från rikets snitt. Exempelvis kan Handsbörd och Stranda häraderna nämnas, där den frälse jordnaturen var av framträdande art, och starkt skiljde sig från snittet för riket som låg på 24,3 %. För Handsbörds del bestod 41,4 % av hemmanen av frälsejord och i Stranda var hela 48,8 % av jorden av frälse karaktär. Gällande siffrorna för rikets snitt sammanförde Larsson även, vilket jag beskrev i bakgrundsdelen, arv och eget-jorden med frälsejorden.⁶⁷ Om samma sak gjordes i dessa två häraderna skulle siffrorna bli ännu mer markant avvikande från rikets snitt.

4.1.2 Öland

Öland i sin tur var i högre grad unisont i sin karaktär gällande jordägfördelning under 1500-talets första decennier. Av denna anledning presenteras Öland här som en enhet, trots att ön i sig bestod av åtta häraderna. Generellt kan Öland sägas ha varit dominerat av skattjorden under tidsperioden. Även förekomsten av frälsejord och kyrkojord var relativt hög. I ett par häraderna, nämligen i *Slättbo härad* och i *Gräsgårds härad*, var andelen kronojord mer framträdande i relation till övriga häraderna där andelen kronojord annars var låg. I dessa två häraderna låg dock andelen kronojord endast mellan 11,4-16,5 %, och var således långt ifrån en dominant jordnatur. Andelen arv och eget-jord var förhållandevis låg på hela Öland och inom vissa häraderna saknades den helt.

Tabell 3: Jordnaturernas fördelning i procent för häraderna på Öland, med absoluta tal inom parentes. Källa: DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4.

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Åkerbo	(240) 66,1	(28) 7,7	(69) 19,0	(22) 6,1	(4) 1,1	(363) 100
Förbo	(90) 65,2	(12) 8,7	(29) 21,0	(7) 5,1	(0)	(138) 100
Slättbo	(122) 55,9	(36) 16,5	(18) 8,3	(32) 14,7	(10) 4,6	(218) 100
Runstens	(189) 56,4	(5) 1,5	(98) 29,3	(43) 12,8	(0)	(335) 100
Algutsrums	(134) 59,6	(5) 2,2	(46) 20,4	(36) 16,0	(4) 1,8	(225) 100
Möckleby	(56) 42,1	(5) 3,8	(33) 24,8	(37) 27,8	(2) 1,5	(133) 100
Hulterstad	(118) 46,2	(7) 2,7	(64) 25,0	(60) 23,4	(7) 2,7	(256) 100
Gräsgårds	(91) 47,2	(22) 11,4	(48) 24,9	(32) 16,5	(0)	(193) 100
Riket i snitt	45,0	6,1	24,6	24,3	-	100

⁶⁷ Larsson, Jordägfördelningen i Sverige, s 67f.

Förhållandena i de åtta häraderna på Öland skiljde sig avsevärt från häraderna på fastlandet i Kalmar län vid en jämförelse mot *rikets snitt*. Häraderna på fastlandet skiljde sig, vilket tidigare nämnts, till största delen från snittet i Sveriges jordägfördelning. På Öland var siffrorna istället tydligt överenskommande med rikets snitt. Påfallande var att andelen skattejord ökade ju längre norr ut man kom på Öland, och i de nordligaste häraderna var andelen skattehemman en bit över 60 % vilket gav en relativt kraftig differens gentemot rikets snitt. I dessa härad, Åkerbo och Förbo, var även andelen frälsejord avvikande från snittet, dock i omvänd ordning då den alltså var lägre än snittet i riket. I stort sätt var mönstret i jordägfördelningen på Öland, trots vissa avvikelser, relativt överensstämmande med det snitt som presenterats för Sverige.

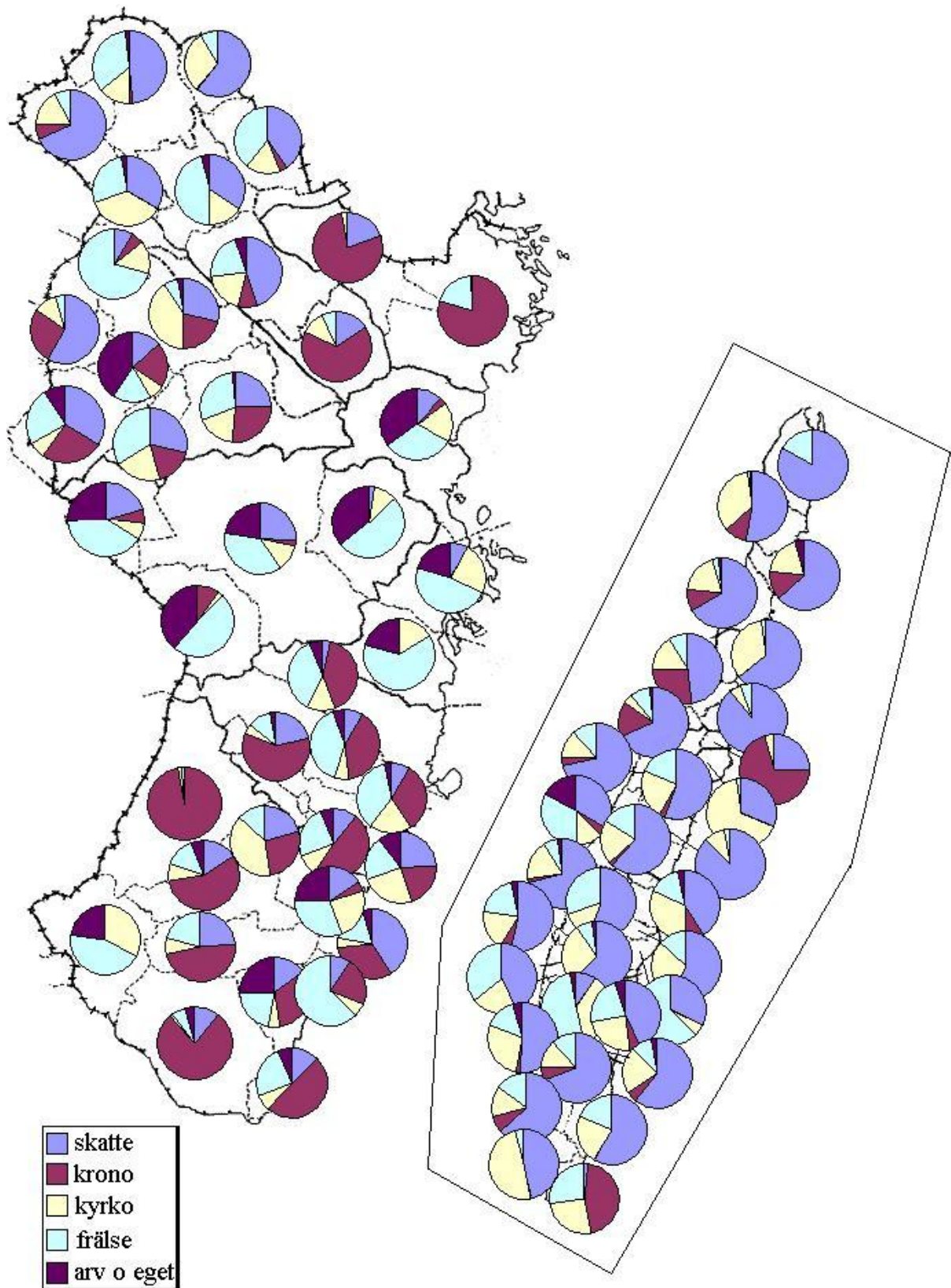
4.2 Mönster i jordägfördelningen

Hur ser då de mönster ut som framträder i sammanställningen ovan, vid en närmare anblick? För att besvara denna fråga har jag vidare studerat fördelningen mellan de fem olika jordnaturerna men nu på sockennivå (se figur 2).

De nordligaste socknarna i undersökningsområdet, främst inom Sevede härad, präglades under 1500-talets första decennier till stor del av tre kategorier jordnatur, nämligen skattejord, frälsejord och kyrkojord. Andelen kronojord och arv och eget-jord var låg.

I de tre socknarna i den nordöstra delen av undersökningsområdet, Tuna, Misterhult och Kristdala (från 1546 ingick Kristdala socken i Tuna läns härad)⁶⁸ framträder ett tydligt mönster då dessa socknar var starkt dominerade av kronojord. Hela 65,1–79,3 % av hemmanen tillhörde denna kategori. Övriga jordnaturer förekom i varierande grad, dock översteg ingen annan andel med jordnatur 20 % och därför blev den stora andelen kronojord i hög grad framträdande.

⁶⁸ DMS 4:4, s 25.

Figur 2: Ägofördelningen mellan jordnaturerna i Kalmar län och på Öland på sockennivå, fördelat i procent.
 Källa: DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4. Egen bearbetning av författaren.

I Aspeland härad, lokaliserad till söder om Sevede och sydväst om Tuna län, ser det ut som att tendenserna från dessa ovan beskrivna socknar möttes. Här förekom inslag av alla jordnaturer i så gott som alla socknar, visserligen relativt lite av kategorin arv och eget, förutom i Gårdveda socken där denna jordnatur utgjorde 41,4 % av hemmanen. I övrigt var fördelningen mellan de fyra kvarvarande jordnaturerna förhållandevis jämt fördelad.

Mönstret i jordägfördelningen i socknarna i Handbörd och Stranda härad, bryter de tendenser som beskrivs ovan. Här var inslagen av arv och eget-jord och frälsejord framträdande. Andelen frälsehemman utgjorde mellan 31,3 – 62,0 % och motsvarande siffror för arv och eget-jorden var 21,1 – 39,5 %. Resterande andel av hemmanen bestod i huvudsak av skattejord och kyrkojord, men knappt någon kronojord.

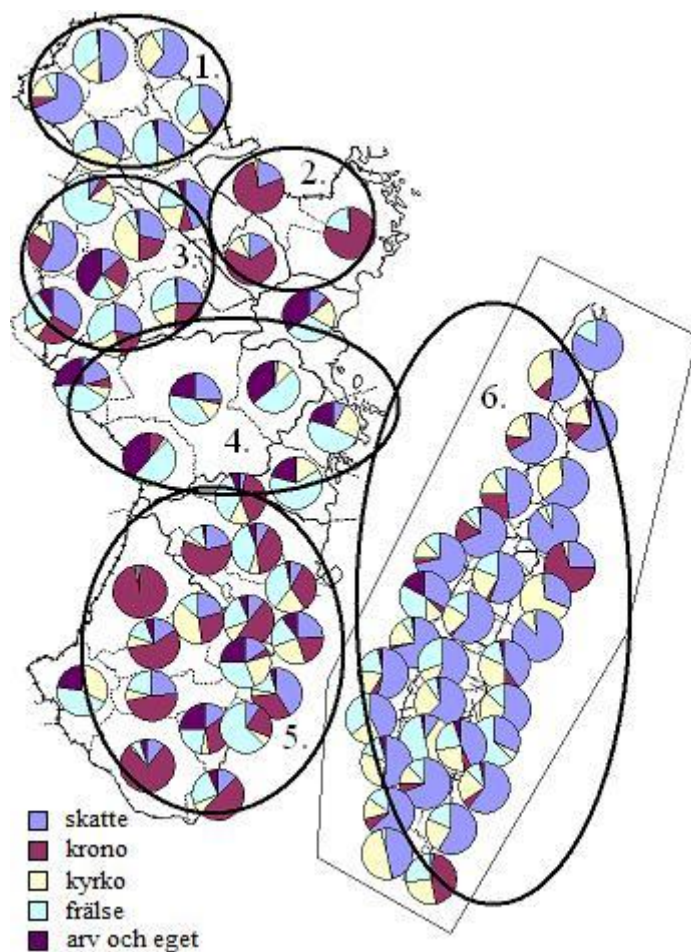
Det mönster som framträder i socknarna i Norra Möre härad, var att de karakteriserades av en högre andel kronojord än i tidigare genomgångna socknar, undantaget Tuna, Misterhult och Kristdala socknar. Även andelen frälsejord var relativt hög, och i en del socknar likaså andelen kyrkojord. I övrigt är det dock svårare att för detta område finna ett mer enhetligt mönster än så.

Även i de socknar belägna i Södra Möre är det svårare än tidigare att finna ett unisont mönster. Andelen kronojord var i ungefär samma grad förekommande som i Norra Möre härad. Extremvärden åt båda hållen förkom dock, i Vissefjärda fanns det ingen kronojord och i Madesjö bestod hela 97,6 % av hemmanen av kronojord. Ett annat exempel på stora variationer mellan socknarna gällande jordnaturer var frälsejorden som i Voxtorp utgjorde 62,5 % av hemmanen medan frälsejorden i Madesjö endast uppgick till 0,8 %. Generellt är det följaktligen svårt att utstaka ett entydigt mönster i socknarna i både Norra och Södra Möre.

Öland bjuder däremot på ett tydligt mönster gällande jordägfördelningen under första halvan av 1500-talet. De flesta av Ölands 32 socknar dominerades, eller bestod till stor del, av skattejord. Undantaget var Ås socken med endast 2,3 % andel skattejord. Förutom denna övergripande tendens går det att spåra ytterligare två tendenser i Ölands jordägfördelning. Dels var förekomsten av kyrkojord relativt hög, framför allt på norra och de östra delarna, men även i flera socknar på västar sidan. På samma sätt var frälsejorden något mer förekommande på västra sidan och i de mittersta socknarna på Öland. Antalet kronohemman

var relativt få, och antalet arv och eget-hemman var ännu färre. Två socknar utmärkte sig dock när det gällde kronojorden på Öland. Egeby socken höll hela 69,6 % kronojord och i Ås socken var 44,2 % av hemmanen av krononatur. I övrigt följde jordägfördelningen ovan beskrivna mönster.

Totalt sett kan man i undersökningsområdet Kalmar län och Öland spåra sex delområden präglade av olika mönster gällande jordägfördelning (se figur 3).

Figur 3: Karta över framträdande delområden gällande mönster i jordägfördelningen i Kalmar län och på Öland. Källa: DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4. Egen bearbetning av författaren.

Det nordvästra området med en hög andel skattejord, frälsejord och kronojord (område 1). Det nordöstra området med den dominerande jordnaturen kronojord (område 2). Aspeland härad med ungefär lika hög andel av alla jordnaturer förutom arv och eget-jorden (område 3). De mellersta socknarna i undersökningsområdets fastlandsdel med utmärkande drag av frälsejord och arv och eget-jord, och dessutom en relativt hög andel kyrkojord (område 4). Norra och

Södra Möre med snarare ett icke-mönster än ett mönster, dock en bitvis framträdande andel av kronojord om än, en inte dominerande andel (område 5). Slutligen utgör Öland ett delområde vilket karakteriseras av en hög andel skattejord, men även betydande förekomster av kyrko- och frälsejord (område 6).

4.3 Förklaringsmodeller till jordägfördelningen

Varför och hur har då dessa beskrivna mönster uppkommit? I följande stycke presenteras förklaringsmodeller till de mönster som framträtt i jordägfördelningen i ovan gjorda undersökning och presentation.

4.3.1 Område 1

Område 1 präglades under 1500-talets första hälft av skattejord, frälsejord och kyrkojord. Hur detta mönster i jordägfördelningen uppkom kan förklaras på följande sätt:

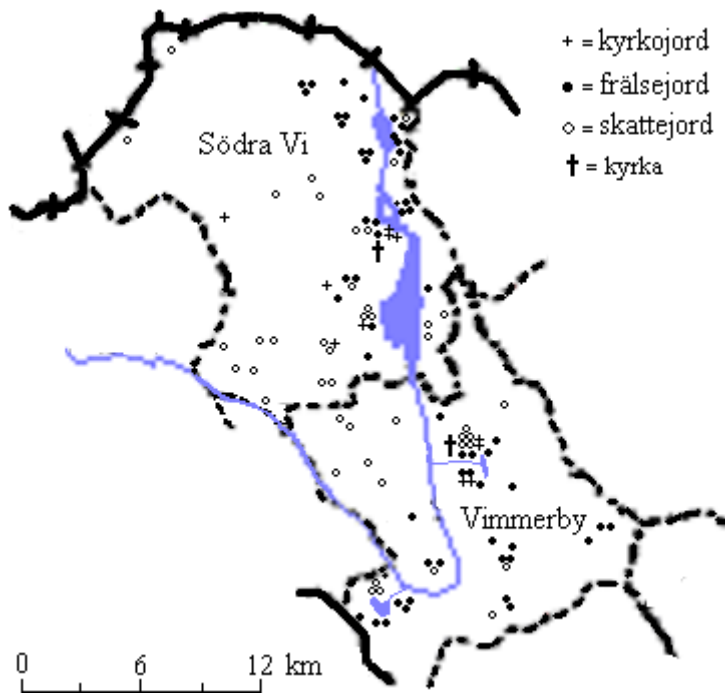
Häradets centrala bygd var lokaliserad till området kring Stångån och sjön Krön, vilken ån rann genom. Detta vattendrag rann genom socknarna Södra Vi och Vimmerby, och mynnade slutligen ut i Roxen i Östergötland. Som tidigare nämnts i uppsatsen koloniserades de inre delarna av Kalmar län under medeltiden, och så skedde även i detta område. Fornlämningar belägger visserligen tidigare bebyggelse än den medeltida, men denna var av ringa omfattning.⁶⁹

Min förklaring till det framträdande mönstret i Område 1 är således att en tidigmedeltida kolonisation skedde norrifrån från Östergötland, på initiativ av storätter med ursprung därifrån, bland dem Folkungaätten.⁷⁰ Rimligtvis utnyttjades de vattenvägar som fanns att tillgå, exempelvis Stångån. Den medeltida inhemska expansionen gick till så att kolonistörerna upprättade en huvudgård på en strategisk plats i ett intressant område. Kring

⁶⁹ DMS 4:4, s 18-23.

⁷⁰ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 35.

dessa huvudgårdar skedde en ytterliggare expansion i närområdet.⁷¹ Belägg för dessa antaganden går att finna vid en närmare granskning av den rumsliga lokaliseringen av frälsegods i Område 1. Kring centralbygden i Sevede härad, längs med Stångån och Krön finns stora förtätningar med frälsejord (se figur 4).

Figur 4: Kyrkojord, frälsejord samt skattejord, ungefärlig lokalisering i Södra Vi och Vimmerby socknar. Källa: DMS 4:4. Egen bearbetning av författaren.

Ur figur 4 går även att utläsa att kyrkojorden oftast, i likhet med frälsejorden, låg lokaliserad längs med detta vattendrag i de större byarna. Dels tillhörde denna jord den lokala sockenkyrkan, men även olika kloster, till exempel Skänninge och Vadstena.⁷² Klosterjorden hade rimligtvis donerats till klostren, ofta från frälset, och på så sätt går det att förklara kyrkojordens rumsliga lokalisering till områdets centralbygd.

Skattehemmanens lokalisering kring centralbygden visar att dessa hade sin lokalisering både i centralbygden och i de mer perifera delarna av området. Skattejorden i de centrala delarna var antagligen gamla skattehemman, som tidigt ägts av självägande bönder.⁷³ De skattehemman

⁷¹ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 35f.

⁷² DMS 4:4, s 172-173 samt 190-191.

⁷³ Johansson, *Täkernbygden*, 1990, s 62.

som låg utspridda i de perifera delarna av området hade troligtvis tagits upp senare under en medeltida expanderingsperiod då deras namn generellt är av medeltida karaktär.

På detta sätt går det alltså att förklara mönstret i jordägfördelningen i Område 1.

4.3.2 Område 2

I Område 2 fanns det under 1500-talets första hälft en stark dominans av kronojord. Detta mönster förklaras till stor del med att det i Tuna socken fanns en kungsgård med en stor mängd underliggande jord. Denna huvudgård omnämndes för första gången 1303 då marsken Tyrgils Knutsson bytte till sig den av kung Birger. Det framgår inte hur gammal kungsejendomen var, men det uppges att den hade sitt ursprung i kungstredingen, det vill säga att kronan hade rätt till en tredjedel av alla de hemman som upptogs på allmänningsjord. 1305 eller 1306 drogs den bortbytta jorden åter in till kronan efter att Tyrgils Knutsson avrättats. Efter detta tycks jorden kontinuerligt ha varit kronogods.⁷⁴

I Kristdala skate, geografiskt placerad i Aspelands härad men i undersökningen sammanräknad och redovisad tillsammans med Kristdala socken i Sevede härad, låg Bråhult, huvudgård för Bråhultskomplexet (figur 5). Efter 1300-talets mitt förvärvades en stor mängd jord av Claus Ruska vilken samlades under gården Bråhult. Efter Claus Ruskas död ärvdes godskomplexet av hans son Lydike och när han i sin tur dog såldes ejendomen av Lydikes änka till drottning Margareta och kom på så sätt att bli kronojord.⁷⁵ Bråhults ägor omfattade stora jordegendomar, inte bara i Kristdala och Område 2 utan även i Vena, Tveta, Gårdveda, Mörlunda, Döderhults, Fagerhults, Kråksmåla, Mönsterås samt Kläckeberga socknar. Genom detta godskomplex kan man alltså förklara en stor del, om än inte all, av kronojordens utspridning i undersökningsområdet, speciellt i Område 3 och Område 4.

⁷⁴ DMS 4:4, s 238f.

⁷⁵ DMS 4:2, s 22f.

Figur 5: Bråhult godkomplex ungefärliga utspridning i undersökningsområdet, undantaget Kläckeberga socknen i Norra Møre härad. Källa DMS 4:4 samt 4:2. Egen bearbetning av författaren.

Område 2 var antagligen redan tidigt av stor vikt för kungamakten att behärska, detta på grund av sin lokalisering vid kusten. Strax norr om området låg Stegeholms borg i Västervik vilken var en viktig del i det svenska försvaret.⁷⁶ Och i de medeltida handlingarna finns det belägg för att Område 2 riktade sig mer mot Tjust härad i norr än mot övriga Kalmar län. Dels beskrivs, gällande den administrativa indelningen, Tuna län som ett särskilt förvaltningsområde⁷⁷ vilket påvisar att det inte sammankopplades med övriga Kalmar län. Dessutom kopplades det i vissa administrativa göromål ihop med Tjust härad, exempelvis redovisar fogden Bengt småsven, år 1545, räkenskap för Tuna län och fem rättardömen i Tjust.⁷⁸

Av dessa anledningar får följaktligen Område 2 de utmärkande drag som uppvisas i den kvantitativa undersökningsdelen.

⁷⁶ Nationalencyklopedin, www.ne.se, 2007-12-17, sökord: Stegeholm.

⁷⁷ DMS 4:4, s 24.

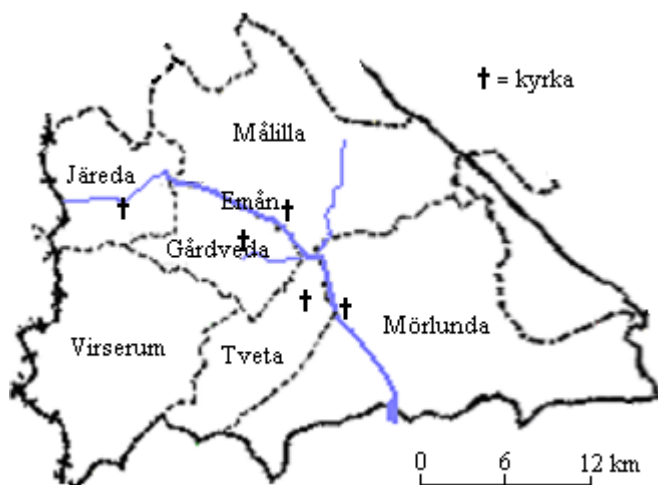
⁷⁸ DMS 4:4, s 208.

4.3.3 Område 3

I Område 3 framträder ett mönster som uppvisar ungefär lika stor andel av samtliga jordnaturer förutom för arv och eget-jorden. I Gårdveda socken var dock 41,4 % av hemmanen arv och eget-jord. Eftersom Område 3 inte är utpräglat av någon tydlig dominans är det svårare att peka på en viss förklaringsmodell.

Aspeland härad är ett av Smålands fattigaste områden när det gäller fornlämningar⁷⁹ och här, liksom i Område 1, var 1500-talets kulturlandskap ett resultat av den tidigmedeltida kolonisationen.⁸⁰ Dock fanns det inga medeltida sätesgårdar i Aspeland⁸¹ vilket kan innebära att kolonisationen av frälset inte varit lika systematisk. Detta i sin tur kan ha lett till att fler jordnaturer än i Område 1 fått större utrymme, vilket i så fall kan förklara varför mönstret i Område 3 ser ut som det gör.

Centralbygden i Område 3 hade sin lokalisering i socknarna Mörlunda, Målilla, Tveta och Gårdveda, vilka genomflöts av Emån och dess tillflöden Silverån och Gårdvedaån (figur 6).

Figur 6: Aspelands härad med Emåns utbredning i Område 3s centralbygd. Källa: DMS 4:4. Egen bearbetning av författaren.

Kring vattendraget framträder ett mönster, då huvudparten av 1500-talets hemman låg kring den, ensamma eller i byformation. Skillnaden här, gentemot förhållandena i Område 1, är att

⁷⁹ DMS 4:4, s 18.

⁸⁰ DMS 4:4, s 17.

⁸¹ DMS 4:4, s 23.

variationen i jordnaturer var större. Exempelvis bestod byn Tulunda i Mörlunda socken av nio hemman totalt. Av dessa var fyra hemman kronojord, tre hemman frälsejord och två hemman kyrkojord. Ytterligare ett exempel var Lilla Aby i Tveta socken, med fem hemman. Byn bestod av två frälsehemman, ett kyrkohemman, ett skattehemman och ett kronohemman.⁸² Kronojorden i dessa byar tillhörde för övrigt Bråhults godskomplex beskrivet under Område 2.

Slutligen kan vi konkludera att hemmanen i Område 3 i huvudsak låg lokaliserade i centralbygden och kring de vattendrag som socknarna höll. I övrigt går det inte att finna ett visst rumsligt mönster inom Område 3, där exempelvis skattejorden låg i periferin och frälsejorden i centralbygden. Kanske har området inte varit tillräckligt intressant för maktgrupper som högrälse och krona att vinna dominans i, och därför var fördelningen mellan de olika jordnaturerna så pass spridda.

4.3.4 Område 4

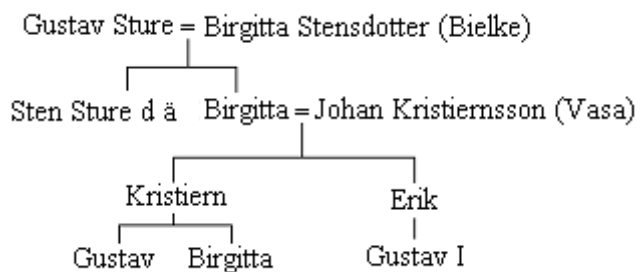
Område 4 karakteriserades under den aktuella tidsperioden av ett mönster där jordnaturerna frälsejord och arv och eget-jord förekom i utmärkande grad. Övriga jordnaturer utgjorde endast en liten del av områdets hemman, och är på grund av detta svårare att se någon tendens i och förklara. Dock kan det nämnas att den största andelen kronojord i området låg under Bråhults godskomplex i Område 2.

Frälsejorden var den jordnatur med högst andel hemman i Område 4. Hela 45,4 % av hemmanen var frälsejord. Den höga andelen frälsehemman kan i detta område förklaras på samma sätt som i Område 1, nämligen genom den tidigmedeltida kolonisationen.⁸³ I förhistorisk tid saknade området en mer utbredd bebyggelse. Detta i kombination med potentiella resurser att tillvarata, som sjö- och myrsmalm till lågteknisk järnutvinning, gjorde området intressant för stormannaätter. De koloniserade områdena hölls inom det frälseståndet och resulterade sålunda i den utbredning som fanns under 1500-talets första hälft.

⁸² DMS 4:4, s 291.

⁸³ Andersson, *Stormän och statsmakt*, 2004, s 24.

Arv och eget-jorden utgjorde 25,9 % av andelen hemman totalt sett för Område 4. Gustav I:s arv och eget-jord uppkom, vilket nämnts tidigare, genom antingen arv eller genom indragning av kyrkans jord. I Område 4 har så gott som all arv och eget-jord tillfallit Gustav I genom ett arv år 1520. Denna omfattande jordegendom hade vid 1400-talets slut tillhört Sten Sture d ä. När denne dog år 1503 saknade han egna barn och därför ärvdes jorden av hans systers sonson Gustav Kristiernsson. När han i sin tur dog tillföll jorden hans syster Birgitta Kristiernsdotter, men förvaltades då av hennes farbror och förmyndare, Erik Johansson Vasa. Denne var Gustav I:s far och när han dog 1520 ärvde så Gustav I denna ansenliga jordmassa som därmed slutligen blir arv och eget-jord. (Se arvsgång i figur 7.)

Figur 7: Släkträd över arvsgången från Sten Sture d ä till Gustav I. Källa: DMS 4:2 s 60.

Eftersom arv och eget-jorden i Område 4 hade sitt ursprung i ett arv, och inte i reduktion av kyrkojord, var denna jordegendom innan 1520 av frälse jordnatur. Således kan vi dra slutsatsen att en mycket dominerande del, över 70 %, av hemmanen i Område 4 under medeltiden, före Gustav Is tid, tillhörde det världsliga frälset.

På detta sätt får det framträdande mönstret under 1500-talets första hälft sin förklaring i Område 4.

4.3.5 Område 5

Område 5 höll under undersökningsperioden en relativt hög andel kronojord, om än dock inte lika hög som Område 2. Beskrivet i siffror hade Område 5 44 % kronohemman medan Område 2 hade 75,8 % kronojord. Som jag i tidigare undersökningsdel nämnt är det i övrigt svårt att finna något tydligt mönster när det gäller Område 5. Ur detta ”ickemönster”

framträder dock vissa fenomen värda att nämnas. Men först kommer några ord om området i allmänhet under tidsperioden, och om kronojorden.

Område 5 består av undersökningsområdets Norra och Södra Møre härader. Området var under 1500-talets första hälft relativt stort och höll en högre andel hemman än övriga områden. I Område 5 fanns det hela 1440 hemman fördelat på 17 socknar, medan de andra områdena på fastlandet höll mellan 194 hemman (Område 2) och 888 hemman (Område 4) och ett mindre antal socknar.

Huvuddelen av bebyggelsen i Område 5 låg vid områdets kustremsa, där större förekomster av bördig jord fanns, i förhållande till inlandet. Inte bara antalet hemman skiljde kustområdet från de inre delarna, utan även grupperingen av bebyggelsen. På den bördiga slätten var gårdarna generellt grupperade i byar medan inlandet präglades av ensamgårdar.⁸⁴

När det så gäller kronojorden går det att finna ett generellt mönster gällande deras rumsliga lokalisering i Område 5. Huvuddelen av de kronohemman som fanns i området låg placerade i socknarnas perifera delar, just som ensamgårdar. Dessa hemman uppkom under medeltiden⁸⁵ kring Kalmar slott, som vid medeltidens slut var en av svenska rikets viktigaste försvarsposter. Kronan hade i sitt intresse, att runt de viktiga slotten och borgarna inneha egendomar, bland annat för underhåll av själva slottet.⁸⁶ På detta sätt går det alltså att förklara den relativt höga förekomsten av kronojord.

Med hjälp av fornlämningar från området finner man belägg för en tidig uppodling av slättlandskapet vid kusten. Redan vid stenåldern fanns det här minst 250 boplatser som försörjdes genom jordbruk.⁸⁷ Detta, sedan gammalt uppodlade landskap, präglades i huvudsak under medeltiden och 1500-talets första hälft av skattejord, kyrkojord, arv och eget-jord samt av frälsejord. Arv och eget-jorden i området hade sitt ursprung både i arv, till exempel från Sten Sture d ä⁸⁸, liksom i Område 4, och även ifrån indragen kyrkojord från exempelvis Skänninge kloster och Linköpings biskopsbord⁸⁹.

⁸⁴ DMS 4:1, s 15f.

⁸⁵ DMS 4:1, s 16.

⁸⁶ Larsson, Jordägofördelningen i Sverige, s 78-81.

⁸⁷ DMS 4:1, s 16.

⁸⁸ DMS 4:1, s 122.

⁸⁹ DMS 4:1, s 84 samt 86.

Vissefjärda socken skiljde sig åt något i förhållande till övriga socknar i området, då Vissefjärda inte innehade någon kronojord eller skattejord över huvud taget. Jordägo fördelningen var 33 % kyrkojord, 44 % frälsejord och 23 % arv och eget-jord. Vissefjärda som låg i områdets sydvästra hörn var riktat åt Värends härad då socknens byggd var avskild från omkringliggande socknar i Möre och istället var sammanlänkad med Värends sydöstra skogsbygd. Kanske finner vi i Varend svaret på varför Vissefjärda socken skiljde sig från gällande jordägo fördelningen jämfört med övriga socknar i Område 5. Förhållandena i Värends sydöstra skogsbygd skulle, om man ser på fördelningen mellan jordnaturer, i så fall ha varit mer lika de uppvisade förhållandena i Område 4. Detta ligger dock inte inom den här undersökningens ramar.

Sammanfattningsvis kan man om mönstret i Område 5 säga att det utmärks av en relativt hög andel kronojord i de perifera delarna och en blandning av övriga jordnaturer på områdets slättbygd vid kusten.

4.3.6 Område 6

Område 6, som geografiskt utgörs av Öland, uppvisade under den första hälften av 1500-talet ett tydligt mönster när det gällde jordägo fördelningen. Skattejorden var den jordnatur som dominerade området och av det totala antalet hemman var 55,9 % skattejord. Andelen kyrkojord var relativt hög (21,8 %) och frälsejorden nästan lika hög (14,5), medan övriga två jordnaturer var knappt förekommande.

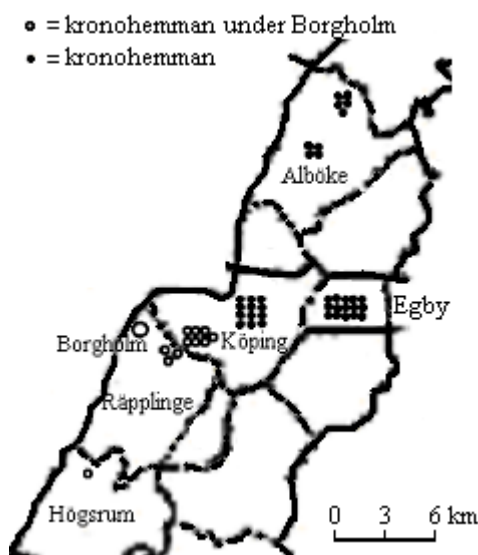
Öland var, liksom den bördiga slätten vid kusten i Område 5, tidigt befolkad. Området var relativt lättodlat och det milda klimatet gynnsamt.⁹⁰ Med denna tidiga tillgänglighet kan man förklara den stora dominansen av själväggande bönder i Område 6 under 1500-talets första del. I och med denna dominans hade även bönderna större kraft att hävda sig, vilket vid flera tillfällen tog sig uttryck i diskussioner med kungen om skatterna.⁹¹ Exempelvis utfärdade kung Magnus år 1281 en stadga över hur mycket skatt öläningarna skulle betala. Detta sedan

⁹⁰ DMS 4:3, s 16f.

⁹¹ DMS 4:3, s 26f.

de självägande bönderna klagat över att de som ansvarade för kungens slott och fästen utkrävt extra skatter.⁹²

Konungamakten hade som sagt sina fästen på ön. I Slättbo härad låg Borgholms slott, vilket dock förstördes i början av 1500-talet i kriget mellan Danmark och Sverige. Inte förrän efter Gustav I:s död rustas slottet upp igen. Till slottet hörde en godsmassa och under undersökningsperioden räknades dessa under Borgholms kungsgård/ladugård.⁹³ Liksom för Kalmar slott, i Område 5, var det även här viktigt för kronan att runt fästena ha egendomar för underhåll. På detta sätt kan man alltså förklara förekomsterna av kronojord i de norra delarna av Område 6.

Figur 8: Kronohemman på norra Öland, ungefärlig lokalisering, sämnejord undantaget. Källa: DMS 4:3. Egen bearbetning av författaren.

Ytterligare en förtätning med kronojord fanns inom Område 6. I Ås socken i Gräsgårds härad låg kungsgården Ottenby. Denna by omfattade hela 19 hemman, alla av krononatur. Från början var denna jord av frälse karaktär men år 1402 överlät riddaren Claus Dowt sin jord i Ottenby till Drottning Margareta.

Kyrkojorden och frälsejorden var spridd mellan en mängd olika ägare. Exempelvis fördelades kyrkojorden mellan sockenkyrkor och en mängd kloster, som till exempel Alvastra kloster,

⁹² DMS 4:3, s 26f.

⁹³ DMS 4:3, s 99.

Skänninge kloster, Roma kloster och Vreta kloster.⁹⁴ Biskopsgården i Bredsättra bör dock nämnas då den vid medeltidens slut höll ett trettiotal hemman, vilka hörde till Linköpings domkyrka. Godskomplexets hemman låg i Bredsättra, Köpings, Högsrums, Torslunda och Stenåsa socknar (se figur 9). Biskopsgården förklarar därmed en relativt stor andel av kronojorden på Öland, bara inom Bredsättra socken utgör kyrkorjoden 66,7 %.

Figur 9: Bredsättra biskopsgård med underliggande jord, tillhörande Linköpings domkyrka. Källa: DMS 4:3. Egen bearbetning av författaren.

Även frälsejorden var fördelad mellan ett stort antal ätter. Denna skillnad gentemot frälsejorden i Område 1 och Område 4 kan förklaras med att det på Öland inte förekom någon medeltida kolonisation på initiativ av en eller flera högfrälse ätter. Förekomsten av arv och eget-jord inom Område 6 var mycket liten.

På detta sätt förklaras det mönster i jordägo fördelningen, med mycket skattejord, icke ovidkommande förekomster av kyrkojord och frälsejord och små lokaliseringar av kronojord, vilket framträdde inom Område 6 under 1500-talets första hälft.

⁹⁴ DMS 4:3, s 38.

5 Avslutning

I den avslutande delen av uppsatsen knyts resultaten från undersökningen samman med det teoretiska avstamp som togs i det inledande kapitlet. Efter den avslutande diskussionen görs även en kort sammanfattning av jordägo fördelningen i Kalmar län och på Öland under 1500-talets första hälft så som den påträffats i undersökningen.

5.1 Avslutande diskussion

I den första översiktliga undersökningsdelen, kan vi i de undersökta områdena Kalmar län och Öland ana ett antal mönster gällande jordägo fördelningen, som genom den fortsatta undersökningen klarnar allt mer och till slut konstateras och får en förklaring i den sista undersökningsdelen. Dessa mönster diskuteras i den avslutande diskussionen tematiskt utifrån undersökta jordnaturer.

Gällande jordägo fördelningen i stort inom undersökningsområdet jämfört med snittet för hela riket uppvisar Kalmar län och Öland skiljda förhållanden. Fastlandsdelen av undersökningsområdet skiljde sig i huvudsak från rikets snitt. Mest överensstämmande på fastlandsdelen var relationerna i Sevede härad, men ändå skiljde sig till exempel andelen kyrkojord med 6,2 % mellan Sevede härad och riket i snitt. I övrigt var olikheten mellan återstående häraderna på fastlandet och rikets snitt markant. Öland å sin sida skiljde sig från fastlandsdelen vid samma jämförelse. I denna del av undersökningsområdet var jordägo fördelningen, trots vissa avvikelser, till största delen överenskommande med snittet för riket.

Relationerna i jordägandet skiftade mycket mellan olika landsdelar, vilket jag tar upp i bakgrundsdelen. Därför skulle man kunna ifrågasätta en hur generaliserbart det är att jämföra ett område med rikets snitt. I en kommande undersökning kunde det därför vara intressant att studera hur representativa siffrorna för rikets snitt verkligen är för riket Sverige.

Hur såg då relationerna ut mellan de olika jordnaturerna inom undersökningsområdet för denna uppsats?

5.1.1 Skattejord

När det gäller *skattejorden* så fanns det i undersökningsområdet förekomster i varierande grad. På Öland, med gamla goda jordar vilka brukades redan under förhistorisk tid, fanns en stark dominans av skattejorden under 1500-talets första hälft. Här verkar det som om de självägande bönderna hade en hel del att säga till om, tack vare sin dominerande ställning.

De näst högsta förekomsterna av skattejord fanns i Sevede härad, eller Område 1. Relativt höga andelar med skattejord konkurrerade med höga andelar av frälsejord och kyrkojord. Denna skattejord hade sin rumsliga lokalisering dels inom områdets centralbygd men även, och till en större del, i de mer perifera delarna. Till största delen var de självägande böndernas ägande sekundärt i relation med frälsejorden och även kyrkojorden när det gäller lokaliseringen inom en bygd. I undersökningen ställde jag under redogörelsen för Område 1 frågan om det kunde vara så att aristokratin under sin medeltida kolonisation av området stötte undan skattebönderna till de perifera områdena. Detta går naturligtvis inte att finna belägg för, men oavsett om det var så eller inte kvarstår faktum att dessa skattehemman uppkom i de perifera delarna under medeltiden, efter den tidigare kolonisationen av frälset i bygdens centrala delar. Ett belägg för dessa hemmans datering är deras namn av medeltida karaktär.

Förhållanden när det gäller skattejorden i Område 1 bör diskuteras i relation med Lars-Olof Larssons teori om skattejordens rumsliga lokalisering i ett område. Till denna teori, vilken säger att skattejorden inte alltid var perifer till frälsejorden, skulle Område 1 kunna fungera som exempel då skattejorden förekom både i den centrala och i den perifera bygden. Och dessutom skulle, enligt Larssons teori, de skattehemman vilka låg i de perifera delarna eventuellt inte behövas ses som sekundära, då man inte kan fastställa hur stor produktivitet de verkligen haft.

Även vid kustremsan vid Möre-häraderna på undersökningsområdets fastlandsdel fanns det förekomster av skattejord värda att nämnas. Liksom på Öland finner vi skattejorden här lokaliserad inom centralbygden inom socknarna. Sambandet kan förklaras med ytterligare en likhet, vilken är de tidigt uppodlade bördiga jordarna. Självägande bönder fanns alltså här tidigt och etablerade sin ställning.

Sammanfattningsvis när det gäller förekomster av skattejord inom undersökningsområdet så förekommer de följaktligen både i dominerande ställning inom centralbygder, främst på Öland, och med en mer oidentifierad men inte nödvändigtvis sekundär ställning, i en mer perifer lokalisering exemplifierat inom område 1.

5.1.2 Frälsejord

Gällande *frälsejorden* inom undersökningsområdet fanns genomgående relativt höga andelar inom flera socknar. De högsta andelarna av frälsejord påträffades inom Handbörd och Stranda härad, eller Område 4. Genom undersökningen konstaterades även att den höga andelen arv och eget-jord inom Område 4 i ett tidigare skede, under medeltiden, även den varit frälsejord. Denna mycket höga andel frälsejord inom området uppkom under den tidiga medeltiden genom en kolonisation av höga frälseätter ifrån norr och Östergötland. Denna kolonisation spåras även genom relativt höga andelar med frälsejord som ett stråk norrut ifrån Område 4 sett genom Aspeland och Sevede härad.

Förtätningarna av frälsejord vilka beskrivs ovan talar motstridigt mot den teori om frälsejordens uppkomst i Mälardalen som presenterats av Ulf Sporrang. Där uppstod frälsejorden som sekundär i förhållande till skattejorden och tog sin lokalisering i områdenas periferi. Men som kan konstateras var förhållandet i de beskrivna områdena ovan motsatta mot förhållandet i Mälardalen. I dessa områden var frälsejorden främst lokaliserad till centralbygden, och ofta primär i förhållande till andra jordnaturer. Förklaringen till denna skillnad ligger sannolikt i att i Mälardalen var jordarna förhållandevis bördiga och därför hade självägande bönder, liksom på Öland tidigt fått ett starkt fäste. I Område 4 och nordväst i ett stråk fanns ingen tidig bebyggelse av betydelse och därför tog frälsets kolonisation en annan ställning här.

Även i undersökningsområdets sydligaste härader och på Öland fanns det förekomster av frälsejord. Här finns det dock likheter med förhållandena i Mälardalen som beskrivs ovan, då frälsejorden inte verkar ha haft en lika stark ställning som längre norr ut i Kalmar län. Frälsejorden låg inte konsekvent inom områdenas centralbygder och inte heller går jordägandet att på samma sätt som i de nordligaste häradena spåra till en och samma stormannaätt.

Sammanfattningsvis när det gäller frälsejorden kan man säga att området präglades av två tendenser. I de norra häradena var de kraftiga förekomsterna av frälsejord ett resultat av en tidigmedeltida kolonisation av stormannaätter från Östergötland. Övriga förekomster av frälsejord inom området var sekundära till andra jordnaturer, och har inte någon lika tydlig enhetlig uppkomst.

5.1.3 Kronojord

Angående *kronojorden* i Kalmar län och på Öland under 1500-talets första hälft kan man spåra förtätningar på några olika ställen. Mest omfattande var andelen kronojord i det som i undersökningen benämns som Område 2, där den sammanlagt uppgick till drygt 75 %. I övrigt fanns det i undersökningsområdet förtätningar av kronojord kring Kalmar slott och Borgholms slott på Öland samt i Ottenby i Gräsgårds härad, vilken var en kungsgård. En gemensam förklaring till varför andelen kronojord var hög på dessa ställen finner vi i huvudsak i de försvarsanläggningar som slotten utgjorde. Kring dessa anläggningar behövdes kronojord för att tillräckligt underhåll skulle finnas. Område 2 utgör kronojord för underhåll av Stegeholms borg i Västervik, norr om undersökningsområdet. Förklaringen till hur kronan tillgodogjorde sig denna jord varierar. En förklaring var köp av massiva godscomplex, som i fallet med Bråshult. Övrig kronojord inom Område 2 uppkom antagligen genom kungstredingen. I de områden med tidig väletablerad bebyggelse och sedan gammalt uppodlad jord, som i Möre-häradena och på Öland, fanns det inget utrymme för kronan att etablera sig i centralbygden utan då återstod nyetablering i de mer perifera delarna inom området.

Följaktligen kan man inom flera områden i Kalmar län och på Öland finna ansamlingar med kronojord kring de befästningar som där fanns. Vikten av försvarsanläggningar inom området var naturligtvis stor då Småland vid denna tidpunkt var gränsland mot Danmark. Skillnader i hur kronojorden kring dessa anläggningar uppkommit varierar dock, beroende på tidigare övrig jordägfördelning i området.

5.1.4 Arv och eget-jord

När det gäller *arv och eget-jord* inom området förekommer en betydande andel endast inom ett par härader, nämligen Handsbörd och Stranda, vilket tidigare nämnts i den avslutande diskussionen. Dessa hade sitt ursprung i gammal frälsejord, uppkommen genom tidigmedeltida kolonisation. På detta sätt förklaras alltså denna förtätning av arv och eget-jorden. Övriga andelar av denna jordnatur förklaras antingen genom arv eller genom indragning av tidigare donerat gods till kyrkliga institutioner.

5.1.5 Kyrkojord

Kyrkojorden i likhet med arv och eget-jorden var av mindre framträdande karaktär inom undersökningsområdet under tidsperioden. Därför var den inte heller av något större förklaringsvärde när det gäller att studera och förklara jordägfördelningen. Endast i en socken, Bredsättra socken, fanns det en större andel kyrkojord. Där låg ett godskomplex med jord tillhörde Linköpings domkyrka. I övrigt utmärker sig som sagt inte kyrkojorden.

Sammanfattningsvis kan man genom den avslutande diskussionen spåra stora skillnader i jordägfördelningen och dess uppkomst mellan områden med tidigt uppodlad jord, i detta fall på Öland och vid kustremsan i Norra och Södra Möre härader, och områden präglade av skogsbyggd och en knapp bebyggelse innan medeltiden. Denna skillnad är intressant och skulle kunna bli föremål för fortsatta studier. Ett förslag på en sådan skulle vara en jämförande studie mellan de gamla goda jordarna i undersökningsområdet och Mälardalen, då jag kontinuerligt genom undersökningen tyckt mig se likheter dem emellan.

6 Referenslista

6.1 Källor

DMS (Det medeltida Sverige), 4:1, Möre, redigerat av Olle Ferm och Sigurd Rahmqvist, Stockholm 1987.

DMS (Det medeltida Sverige), 4:2, Handbörd, Stranda, redigerat av Olle Ferm, Stockholm 1990.

DMS (Det medeltida Sverige), 4:3, Öland, redigerat av Sigurd Rahmqvist, Stockholm 1996.

DMS (Det medeltida Sverige), 4:4, Aspeland, Sevede, Tuna län, redigerat av Sigurd Rahmqvist, Stockholm 1999.

6.2 Litteratur

Andersson Maria, *Stormän och statsmakt* – tidigmedeltida kolonisation exemplet Kalmar län och Öland, C-uppsats, Historiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm 2004.

Berg, Johan, *Gods och landskap* – jordägande, bebyggelse och samhälle i Östergötland 1000-1562, Stockholm 2003.

Ferm, Olle, Medeltidens och 1500-talets Pataholm, i *Individ och historia: studier tillägnade Hans Gillingstam* 22 februari 1990, Stockholm 1990.

Mats Johansson, Tåkernbygden. En bebyggelsehistorisk analys, i *I heliga Birgittas trakter* – Nitton uppsatser om medeltida samhälle och kultur i Östergötland ”västanstång”, Red. Göran Dahlbäck, Uppsala 1990.

Larsson, Lars-Olof, *Det medeltida Värend: studier i det småländska gränslandets historia fram till 1500-talets mitt*, Lund 1964.

Larsson Lars-Olof, Jordägo fördelningen i Sverige under Gustav Vasas regering, i *Scandia* 51, 1985.

Lindkvist, Thomas, *Plundring, skatter och den feodala statens framväxt: organisatoriska tendenser i Sverige under övergången från vikingatid till medeltid*, Uppsala 1988.

Sporrong, Ulf, *Mälarbygd: agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*, Stockholm 1985.

6.3 Internetkällor

Riksantikvarieämbetet,

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/landskap/det_medeltida_sverige.html, 2007-11-28.

Nationalencyklopedin, www.ne.se.

Kalmar länsmuseum,

http://66.102.9.104/search?q=cache:Qb3fOUhwLokJ:www.kalmarlansmuseum.se/site/kulturmiljo/bygg/pdf_orapp/ohamn/mister/oro.pdf+s%C3%A4mnejord&hl=sv&ct=clnk&cd=1&gl=se, 2007-12-05.

7 Bilaga 1

Källa: DMS 4:1, 4:2, 4:3, 4:4

Sevede hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Djursdala	(14) 60,9	-	(7) 30,4	(2) 8,7	-	(23) 100
Frödinge	(23) 40,4	(2) 3,5	(9) 15,7	(23) 40,4	-	(57) 100
Kristdala	(7) 16,3	(28) 65,1	(5) 11,6	(3) 7,0	-	(43) 100
Pelarne	(14) 33,3	-	(15) 35,7	(12) 28,6	(1) 2,4	(42) 100
Rumskulla	(27) 67,5	(3) 7,5	(7) 17,5	(3) 7,5	-	(40) 100
Vena	(36) 45,0	(7) 8,7	(15) 18,8	(18) 22,5	(4) 5	(80) 100
Södra Vi	(36) 48,6	(1) 1,4	(10) 13,5	(26) 35,1	(1) 1,4	(74) 100
Vimmerby	(19) 34,6	-	(8) 14,5	(26) 47,3	(2) 3,6	(55) 100
Summa	(176) 42,5	(41) 9,9	(76) 18,4	(113) 27,3	(8) 1,9	(414) 100

Tuna läns hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Tuna	(8) 20,0	(31) 77,5	(1) 2,5	-	-	(40) 100
Misterhult	-	(88) 79,3	-	(22) 19,8	(1) 0,9	(111) 100
Summa	(8) 5,3	(119) 78,8	(1) 0,7	(22) 14,5	(1) 0,7	(151) 100

Aspelands hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Gårdveda	(4) 13,8	(6) 20,7	(2) 6,9	(5) 17,2	(12) 41,4	(29) 100
Hässleby (s)	(1)	(2)	(1)	(1)	(4)	(9) 100
Järeda	(15) 57,7	(7) 26,9	(3) 11,5	(1) 3,9	-	(26) 100
Karlstorp (s)	(4)	-	(1)	(10)	(6)	(21) 100
Lönneberga	(3) 8,8	(2) 5,9	(5) 14,7	(24) 70,6	-	(34) 100
Målilla	(13) 29,5	(9) 20,5	(18) 40,9	(3) 6,8	(1) 2,3	(44) 100
Mörlunda	(23) 25	(24) 26,1	(16) 17,4	(28) 30,4	(1) 1,1	(92) 100
Tveta	(10) 28,6	(6) 17,1	(7) 20	(12) 34,3	-	(35) 100
Virserum	(26) 34,2	(19) 25,0	(5) 6,6	(19) 25,0	(7) 9,2	(76) 100
Summa	(94) 28,0	(73) 21,7	(56) 16,7	(92) 27,4	(21) 6,2	(336) 100

S = skatte tillhörande annat län, här redovisas endast den jord som ligger inom gränsen för Kalmar län.

Handbörds hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Fagerhult	(16) 20,8	(5) 6,5	(5) 6,5	(31) 40,3	(20) 25,9	(77) 100
Fliseryd	(2) 2,7	-	(8) 10,7	(38) 50,6	(27) 36,0	(75) 100
Högsby	(57) 26,4	(4) 1,9	(25) 11,6	(81) 37,5	(49) 22,6	(216) 100
Kråksmåla	-	(4) 10,5	(1) 2,6	(18) 47,4	(15) 39,5	(38) 100
Summa	(75) 18,5	(13) 3,2	(39) 9,6	(168) 41,4	(111) 27,3	(406) 100

Stranda hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Döderhult	(14) 11,9	(4) 3,4	(21) 17,8	(37) 31,3	(42) 35,6	(118) 100
Mönsterås	(15) 8,3	(1) 0,6	(42) 23,3	(84) 46,7	(38) 21,1	(180) 100
Ålem	(1) 0,5	-	(30) 16,3	(114) 62,0	(39) 21,2	(184) 100
Summa	(30) 6,2	(5) 1,0	(93) 19,3	(235) 48,8	(119) 24,7	(482) 100

Norra Möre hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Dörby	(6) 11,8	(24) 47,1	(5) 9,8	(13) 25,4	(3) 5,9	(51) 100
Förlösa	(17) 22,1	(45) 58,4	(4) 5,2	(9) 11,7	(2) 2,6	(77) 100
Kalmar	(7) 24,1	(6) 20,7	(7) 24,1	(6) 20,7	(3) 10,4	(29) 100
Kläckeberga	(6) 9,3	(20) 31,3	(12) 18,8	(24) 37,5	(2) 3,1	(64) 100
Ryssby	(6) 4,5	(52) 39,4	(17) 12,9	(49) 37,1	(8) 6,1	(132) 100
Åby	(12) 9,2	(50) 38,5	(8) 6,2	(53) 40,7	(7) 5,4	(130) 100
Summa	(54) 11,2	(197) 40,8	(53) 10,9	(154) 31,9	(25) 5,2	(483) 100

Södra Möre hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Arby	(20) 24,1	(39) 47,0	(6) 7,2	(18) 21,7	-	(83) 100
Hagby	(18) 40,9	(14) 31,8	(2) 4,5	(8) 18,3	(2) 4,5	(44) 100
Halltorp	(9) 15,8	(18) 31,5	(3) 5,3	(12) 21,1	(15) 26,3	(57) 100
Hossmo	(8) 16,7	(2) 4,2	(11) 22,9	(15) 31,2	(12) 25,0	(48) 100
Ljungby	(35) 21,5	(42) 25,7	(64) 39,3	(22) 13,5	-	(163) 100
Madesjö	-	(124) 97,6	(2) 1,6	(1) 0,8	-	(127) 100
Motorp	(8) 16,0	(28) 56,0	(4) 8,0	(7) 14,0	(3) 6,0	(50) 100
Söderåkra	(18) 13,1	(66) 48,2	(10) 7,3	(34) 24,8	(9) 6,6	(137) 100
Torsås	(14) 11,2	(97) 77,6	(1) 0,8	(8) 6,4	(5) 4,0	(125) 100
Vissefjärda	-	-	(30) 33,0	(40) 44,0	(21) 23	(91) 100
Voxtorp	(3) 9,4	(7) 21,9	(2) 6,2	(20) 62,5	-	(32) 100
Summa	(133) 13,9	(437) 45,7	(135) 14,1	(185) 19,3	(67) 7,0	(957) 100

Åkerbo hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Böda	(88) 83,0	-	-	(18) 17,0	-	(106) 100
Högby	(62) 52,5	(12) 10,3	(42) 35,6	(1) 0,8	(1) 0,8	(118) 100
Källa	(32) 62,7	(7) 13,7	(10) 19,7	-	(2) 3,9	(51) 100
Persnäs	(58) 65,9	(9) 10,3	(17) 19,3	(3) 3,4	(1) 1,1	(88) 100
Summa	(240) 66,1	(28) 7,7	(69) 19,0	(22) 6,1	(4) 1,1	(363) 100

Förbo hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Alböke	(22) 47,8	(12) 26,1	(8) 17,4	(4) 8,7	-	(46) 100
Föra	(34) 63,0	-	(19) 35,2	(1) 1,8	-	(54) 100
Löt	(34) 89,4	-	(2) 5,3	(2) 5,3	-	(38) 100
Summa	(90) 65,2	(12) 8,7	(29) 21,0	(7) 5,1	0	(138) 100

Slättbo hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Egby	(6) 26,1	(16) 69,6	(1) 4,3	-	-	(23) 100
Högsrum	(17) 33,3	(2) 3,9	(6) 11,8	(17) 33,3	(9) 17,7	(51) 100
Köping	(62) 67,4	(16) 17,4	(4) 4,3	(9) 9,8	(1) 1,1	(92) 100
Räpplinge	(37) 71,2	(2) 3,8	(7) 13,5	(6) 11,5	-	(52) 100
Summa	(122) 55,9	(36) 16,5	(18) 8,3	(32) 14,7	(10) 4,6	(218) 100

Runstens hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Bredsättra	(20) 31,7	-	(42) 66,7	(1) 1,6	-	(63) 100
Gärdlösa	(58) 54,7	(3) 2,8	(25) 23,6	(20) 18,9	-	(106) 100
Långlöt	(34) 87,2	-	(4) 10,3	(1) 2,5	-	(39) 100
Runsten	(77) 60,6	(2) 1,6	(27) 21,3	(21) 16,5	-	(127) 100
Summa	(189) 56,4	(5) 1,5	(98) 29,3	(43) 12,8	0	(335) 100

Algutsrums hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Algutsrum	(23) 54,8	-	(6) 14,3	(13) 30,9	-	(42) 100
Glömminge	(40) 70,2	(1) 1,8	(11) 19,2	(4) 7,0	(1) 1,8	(57) 100
Torslunda	(39) 52,7	(4) 5,4	(14) 18,9	(15) 20,3	(2) 2,7	(74) 100
Vickleby	(32) 61,5	-	(15) 28,8	(4) 7,8	(1) 1,9	(52) 100
Summa	(134) 59,6	(5) 2,2	(46) 20,4	(36) 16,0	(4) 1,8	(225) 100

Möckleby hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Gårdby	(17) 56,7	-	(9) 30,0	(4) 13,3	-	(30) 100
N Möckleby	(27) 40,9	(5) 7,6	(22) 33,3	(10) 15,2	(2) 3,0	(66) 100
Sandby	(12) 32,4	-	(2) 5,4	(23) 62,2	-	(37) 100
Summa	(56) 42,1	(5) 3,8	(33) 24,8	(37) 27,8	(2) 1,5	(133) 100

Hulterstads hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Hulterstad	(24) 60,0	(2) 5,0	(9) 22,5	(4) 10,0	(1) 2,5	(40) 100
Kastlösa	(34) 50,7	(1) 1,5	(19) 28,4	(10) 14,9	(3) 4,5	(67) 100
Mörbylånga	(4) 10,3	-	(14) 35,9	(20) 51,3	(1) 2,5	(39) 100
Resmo	(14) 42,4	-	(7) 21,2	(12) 36,4	-	(33) 100
Smedby	(24) 68,6	(2) 5,7	(5) 14,3	(4) 11,4	-	(35) 100
Stenåsa	(18) 42,8	(2) 4,8	(10) 23,8	(10) 23,8	(2) 4,8	(42) 100
Summa	(118) 46,2	(7) 2,7	(64) 25,0	(60) 23,4	(7) 2,7	(256) 100

Gräsgårds hd

	Skatte	Krono	Kyrko	Frälse	Arv o eget	Totalt
Gräsgård	(30) 57,7	-	(12) 23,1	(10) 19,2	-	(52) 100
S Möckleby	(25) 62,5	(3) 7,5	(6) 15,0	(6) 15,0	-	(40) 100
Segestad	(22) 73,3	-	(5) 16,7	(3) 10,0	-	(30) 100
Ventlinge	(13) 46,4	-	(14) 50,0	(1) 3,6	-	(28) 100
Ås	(1) 2,3	(19) 44,2	(11) 25,6	(12) 27,9	-	(43) 100
Summa	(91) 47,2	(22) 11,4	(48) 24,9	(32) 16,5	(0)	(193) 100